

Rs. 10/-

चांदोबा

टायडा मधले जंगल बेल्स्

पूर्वेकडील घाटांतील आंध्रप्रदेश मधे विशाखापट्टणम् पासून ७५ कि.मी. वर टायडा हे एक छोटे खेडे आहे. आंध्रप्रदेश टुरीझम डेव्हलपमेंट कॉर्पोरेशन आणि राज्य वन विभाग यांनी मिळून निसर्गाचा अभ्यास करणाऱ्यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी जंगल बेल्स नांवाची छावणी उभारली आहे. राज्यातील एकमेव अशी पर्यावरणाचे शिक्षण व नैसर्गिक परिस्थिती व जीव यांच्या परस्पर संबंधांचे दर्शन घडविणारी छावणी आहे.

जंगलबेल्स् निसर्ग छावणी ही २५ एकर जंगलभर पसरली आहे. इथे तुम्ही तंबू, लाकडी झोपडी, कॉटेज, किंवा डॉरमिट्रीमधे राहूं शकता. कॉफीशॉप, निसर्ग ग्रंथालय, वॉच टॉवर्स, हॅमॉक्स् या तऱ्हेच्या आधुनिक सुखसोयी तिथे उपलब्ध आहेत.

वाटाड्यांच्या मदतीने तुम्ही जवळपासच्या जंगलात टेकड्यांवर, छोट्या खेड्यातून फिरुन येऊं शकता. आणि वेगवेगळे पक्षी देखील बघूं शकता. पक्षी निरीक्षकांना 'टायडा' ही मोठी पर्वणीच आहे. पक्षांच्या जवळपास ३५० जाती इथे दिसल्या आहेत. तुम्हाला खराखुरा 'जंगली' माणूस बनायचे असेल तर इथले शिक्षक तुम्हाला आनंदाने पंजांचे ठसे आणि प्राण्यांचे एकमेकांना बोलवण्याचे आवाज ओळखायला, प्राण्यांची घरे शोधायला, वाघाच्या डोळ्यात बघायला जर एखादा समोर आलाच तर, अशा वेगवेगळ्या कौशल्याच्या गोष्टी शिकवतील. टायडाच्या जंगलात स्पॉटेड् डिअर, बार्किंग डिअर, स्लॉथ बेअर, जंगली रानडुक्कर व चित्ते आहेत.

जवळच असलेल्या टेकड्यांवर तुम्ही 'रॉक क्लाइम्बिंग किंवा नुसतीच चक्कर मारुं शकता.

तिथे जाण्यास : तुम्ही वायझॅकहून भाड्याची गाडी ठरवूं शकता. परंतु ट्रेनचा प्रवास सगळ्यात चांगला. वायझॅक - टायडा मार्गावर हिरव्या गार टेकड्या, दऱ्या, धबधबे आणि खूप बोगदे आहेत. किंवा तुम्ही 'एपीटीडीसी' ची पॅकेजटूर घेऊन हाय टेक कोचमधून प्रवास करुं शकता.

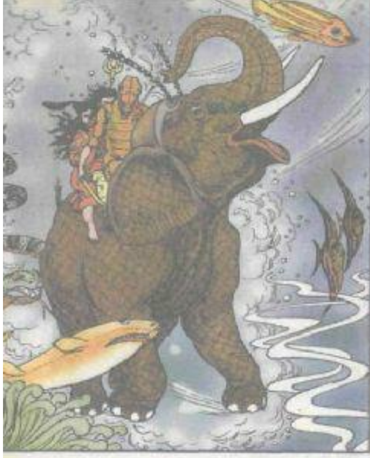
माया सरोवर

7

(घोडदळातील सैनिकांकडून जयशीलला कळले कीं धर्ममित्र मंत्री डोंगरीतळ्याजवळ थांबलेले आहेत. आपल्या बरोबर मकरकेतुलाही तिकडे घेऊन जायचे त्याने ठरवलें. आता आपलं मरण कांही चुकत नाही असं मकरकेतुला वाटलें. कुठल्याही परिस्थितीत त्याला आता जिवंत ठेवणार नाहीत. म्हणून जलगृहाला पाणी पाजण्याच्या निमित्ताने तो त्याला पाण्यात घेऊन गेला. जयशील आणि सिद्धसाधक पण त्याच्या बरोबर पाण्यात गेले कारण त्यांना काळजी होती कीं हा आपल्याला फसवेंल. पण असंच झालं. जलग्रह सहित चौघेजण अकस्मात पाण्यात बुडाले.)

जलग्रह अकस्मात पाण्यात बुडाला नाही तर पाण्याच्या तळाला तो वेगानें पुढे जाऊं लागला. त्याच्यावर स्वार झालेल्या जयशील व सिद्धसाधकाला त्याने वर येण्याची संधीच दिली नाही. सिद्धसाधक घाबरला जेव्हां त्याला वाटलें की आता आपण मरणार तेव्हां तो घाबरुन ''जय महाकाली'' असे ओरडूं लागला. जयशीलला त्याचं ओरडणं स्पष्ट ऐकू आलं. समोर बसलेला मकरकेतुही त्याला नीट दिसत होता. याचा अर्थ असा झाला कीं तो पाण्याच्या तळाजवळ आहे आणि तळात त्याला स्पष्ट दिसत आहे. आणि आवाजपण ऐकूं येत आहे. त्याला खूप आश्चर्य वाटलें.

जयशील मकरकेतुचा खांदा पकडंत म्हणाला, ''अरे दुष्टा, हे तू काय केलेस? आम्हाला पाण्यात बुडवून मारणार आहेस कां?''

खदखदा हंसत मकरकेतु म्हणाला "जयशील, आता आपण पाण्याच्या तळाशी आहोत. इतक्या खोल पाण्यात असताना देखील मानव श्वास घेऊन शकेल?" बोलूं शकेल आणि बघूं शकेल?"

"जयशील हे काय चाललंय? आपण कुठें आहोत आणि हा आपल्याला कुठे घेऊन चालला आहे? जे काही होतंय सर्व महाकालीच्याकृपेने होतंय." चहूकडे बघंत साधक बडबडूं लागला. त्याच्या डोळ्यात भीती स्पष्ट दिसंत होती.

जलग्रह भराभर वेगाने पुढे जात होता. समोर पाण्यात डोंगरातल्या गुहेतून वेगाने पाणी बाहेर येंत होते.

जलग्रहावर बसलेला मकरकेतु "जलग्रह" असं ओरडला. त्याला डोंगरातल्या गुहेकडे पळवत तो म्हणाला "जयशील, सिद्धसाधक, गप्प कां बसलांत? विचार करतांय का कीं तुम्ही दोघं पाण्याखाली असून जिवंत कसे? याचं कारण माहिती आहे?"

"हो, हो, समजलं. जो पर्यन्त आम्ही जलग्रहाला पकडून ठेवूं तोपर्यंत आम्ही मानव देखील श्वास घेऊन जिवंत राहूं शकु." त्याच्या बोलण्यावरुंन हे सहज कळंत होतं की तो जरा सुद्धा घाबरलेला नाही.

"तुला बरोबर समजलं आहे. पण मग तुझा हात या तलवारीच्या मुठीवर कशाला?" तो कुत्सितपणे म्हणाला.

"तुझं डोकं उडवायलां. जलग्रहाला पाण्याच्यावर आणतोस की नाही?" जयशील रागाने म्हणाला.

सिद्धसाधक त्रिशूळ उचलत म्हणाला "जय महाकाली, आत्तापर्यन्त पाण्याखाली प्राण्याचा बळी देणारा भक्त तू पाहिला नसशील. पण आज हे नवल घडणार आहे." असं म्हणंत त्याने मकरकेतुच्या गळ्यावर त्रिशूळ रोखला.

मकरकेतु जोरात हंसत म्हणाला, "मी तुमची आज्ञा पाळणार नाही. त्यासाठी तुम्ही दोघं माझं डोकं उडवणार का? पण याद राखा. तुम्ही जर असं केलं तर पाण्यात जगण्याची तुमची शक्ती नाहीशी होईल. आणि तुमची प्रेतं पाण्यावर तरंगतील."

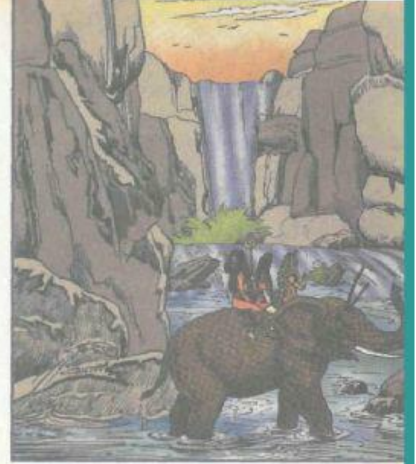
मकरकेतुचे हे बोलणे ऐकून त्यांना कळले की ते आता मकरकेतुचे बंदी आहेत. आता त्यांना भीती वाटूं लागली.

तेवढ्यात एक मोठी मगर एका मोठ्या माशाचा पाठलाग करंत त्यांच्या रोखाने आली. तिला सहज दूर फेकत मकरकेतु म्हणाला "जयशील, तुम्ही दोघं माझे कैदी नाही की मी तुमचा कैदी नाही. जलग्रह जेव्हां त्याबाजूच्या डोंगराच्या पाण्यात जाईल तेव्हां तुम्ही दोघं निर्विघ्नपणे जाऊं शकता."

अर्ध्यातासांत जलग्रह तिथे पोचला. मकरकेतुच्या आज्ञेप्रमाणे तो पृष्ठभागावर तरंगत सोंड उचलून ललकाऱ्या देऊं लागला. जयशील व सिद्धसाधकाने स्वतःला एक चिमटा काढला आणि जिवंत असल्याची खात्री पटून खुष झाले. जयशीलने मकरकेतुला विचारले "मकरकेतु, हेच कां ते मायासरोवर?"

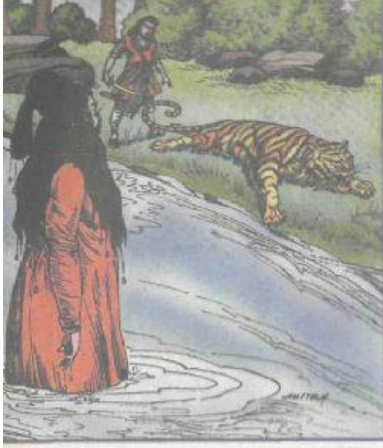
मकरकेतुने याचे उत्तर लगेच दिले नाही. आपल्या शरीरावर रोखलेल्या त्रिशूळ व तलवारीकडे पुन्हा पुन्हा पाहात तो म्हणाला "या पाण्यातल्या उपचाराने माझा त्रास जरा कमी झाला आहे. ही सगळी सरोवेश्वराची कृपा." मग जयशीलकडे वळून तो म्हणाला "जयशील, हे माया सरोवर नाहीये. ज्या मानवांनी मायासरोवर बघितलं आहे ते आजपर्यन्त जिवंत परत आलेले नाहीत."

जयशील आणि कांही बोलणार इतक्यात मकरकेतु "जलग्रह" असे ओरडला. जयशील आणि सिद्धसाधकाच्या लक्षांत आले की ते भोवऱ्यांत अडकणार आहेत. त्यांनी जलग्रहावरुन खाली उड्या मारल्या व पाण्यात पोहूं लागले. तेव्हां पाण्यातून वाहात येणारा एक वृक्ष त्यांना दिसला. दोघांनी त्याच्या फांद्यांना पकडले आणि धडपडंत ते झाडाच्या फांद्यावर चढून बसले. तेवढ्यात त्यांना दिसलं की झाडाच्या शेंड्यावर एक वाघ आपल्या पुढच्या दोन पायांनी एक

फांदी पकडून उलटा लोंबकळंत आहे. झाड पाण्यात खालीवर होत जवळ आलेल्या धबधब्यातून जात खाली कोसळूं लागले. जयशील व सिद्धसाधकाला आता आपला शेवट आला आहे असं वाटून भीतीने दोघांनी डोळे मिटून घेतलें.

डोंगरावरुन धबधबा जिथे कोसळंत होता तिथे छोटे मोठे खडक पसरलेले होते. झाड मध्यांत तुटून त्याचा एक भाग मोठ्या खडकावर आदळला. त्यामुळे त्याचे दोन तुकडे झाले. एकावर जयशील तर दुसऱ्यावर सिद्धसाधक आणि वाघ. थोड्यावेळाने जयशीलने डोळे उघडले आणि चोहीकडे नजर फिरवली. त्याच्या शरीराचा अर्धा भाग पाण्यात होता. डोकं एका ढिगाजवळ होते. लांबून धबधब्याचा खळखळाट जोरात ऐकूं येत होता.

''अरे, हे काय? मी जिवंत आहे.'' असा विचार करत तो उठला. तेवढ्यात त्याला सिद्धसाधकाची आठवण झाली. तो कुठे असेल असा विचार करंत तो त्याला सगळीकडे शोधूं लागला. पण त्याला सिद्धसाधक कुठेही दिसला नाही.

सिद्धसाधक कुठे दिसत नाही म्हणून त्याला वाईट वाटले आणि काही अनर्थ तर झाला नसेल ना अशी भीतीही वाटूं लागली. त्याला सगळ्या जुन्या गोष्टी आठवूं लागल्या आणि त्याच्या विषयी मनात माया दाटून आली.

जयशील ताबडतोब तिथून निघाला आणि आजूबाजूला पसरलेल्या झाडीतून पुढे जाऊं लागला. अचानक त्याला वाघाची डरकाळी ऐकूं आली. तेव्हां त्याला धबधब्यात अडकलेल्या वाघाची आठवण आली.

''वाघाने साधकाला खाऊन तर टाकले नाही नां?'' असा विचार करंत त्याने म्यानातून तलवार बाहेर काढली आणि वाघाच्या ओरडण्याच्या दिशेने तो पुढे जाऊं लागला.

तिथे पोचल्यावर त्याला दिसलं की सिद्धसाधक बेशुद्ध होऊन एका ठिकाणी पडला आहे. वाघाच्या मागल्या पायांना खूप जखमा झाल्या आहेत. आणि पुढल्या पायांवर सरपटंत तो सिद्धसाधकाच्या दिशेने सरकंत आहे.

जयशीलने एक दगड त्याच्या अंगावर फेकला. दगड लागताच तो मागे वळला आणि डरकाळ्या फोडूं लागला.

ते ओरडणे ऐकून सिद्धसाधक शुद्धीवर आला. घाबरंत त्याने डोकं वर केलं. बघतो तर काय वाघ अगदी समोर उभा. ''महाकाली, माझं रक्षण कर.'' असं तो ओरडूं लागला.

जयशीलच्या लक्षात आलं की वाघाचे मागले पाय मोडलेले आहेत. तेव्हां त्याने वाघाचे मागले पाय घट्ट पकडून त्याला ओढत लांब नेले. सिद्धसाधक उठंत म्हणाला, ''जयशील तू इथे आहेस? वाघाच्या ओरडयाने मी शुद्धीवर आलो.''

वाघाची वाईट अवस्था बघून जयशीलला दया आली. त्याच्याकडे बघंत तो म्हणाला ''धबधब्यातून खाली खडकावर पडल्यामुळे वाघाचे मागचे दोन्ही पाय मोडले आहेत. त्याच्या अंगात आता शिकार करण्याएवढी ताकद उरली नाही. कसंही असलं तरी याला मारावंस वाटत नाही.'' पाण्याच्या काठांवर साधकाला आपला त्रिशूळ मिळाला. जयशील कडून त्याची तलवार

घेत तो म्हणाला ''हा वाघ नरकयातना भोगतो आहे.

मला त्याची तडफड बघवंत नाही. त्याला या दुःखातून मुक्त करुं या. यातच पुण्य आहे.'' असं म्हणून त्याने एका घावात धडापासून डोकं उडवलं.

जयशील काळजीत होता. एक निश्वास सोडून तो म्हणाला ''आपण मकरकेतूला सोडायला नको होतं.''

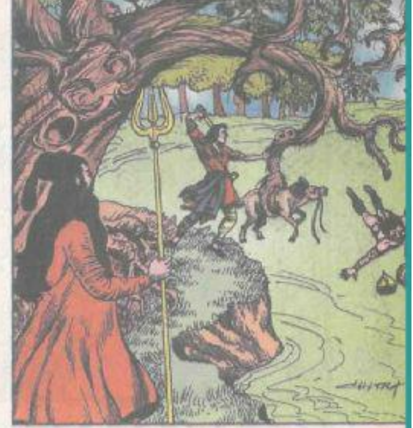
''जयशील, जे झालं ते झालं. आता आपल्याला जे झालं त्याचा विचार न करता जे होणार आहे त्याचा विचार केला पाहिजे. आता प्रश्न असा आहे की आपण कुठे आहोत? आणि हा कोणता प्रदेश आहे?'' सिद्धसाधक म्हणाला.

जयशील कांही बोलणार एवढ्यांत नदीच्या खालच्या भागातल्या झाडीतून एका माणसाचे आणि डोंगरी मेंढ्याचे ओरडणे ऐकूं आले.

''डोंगरी मेंढ्याने कोणा माणसाला पकडले आहे की माणसाने मेंढ्याचे मानगूट धरले आहे? दोघांवर कांहीतरी संकट आलय असं दिसतंय. चल, तिकडे जाऊं या.'' सिद्धसाधक म्हणाला.

दोघं आवाजाच्या दिशेने जाऊं लागले. थोडं दूर गेल्यावर त्यांना एक दृश्य दिसले. ते बघून ते आश्चर्यचकित झाले आणि घाबरले देखील. पाण्याजवळच्या एका मोठ्या वृक्षाच्या फांद्यांना एक बुटका माणूस आणि एक मेंढा लटकलेले होते.

हे बघून सिद्धसाधक त्रिशूळ उचलंत म्हणाला ''या दोघांना कोणा भुताने जखडून ठेवलेलं दिसतंय. माझं त्रिशूळ त्याच्या हृदयाच्या आरपार घालतो.'' असं म्हणून तो त्रिशूळ

फेकणार एवढ्यांत झाडाच्या एका फांदीने वाकून त्याचा खांदा पकडला. एका झटक्यात उडी मारुन सिद्धसाधक झाडापासून दूर जात म्हणाला ''जयशील सांभाळून, ज्याने या दोघांना जखडलं आहे, ते भूत नसून राक्षस आहे.''

जयशील कांही न बोलता त्या झाडाजवळ आला आणि तलवारीने झाडाची फांदी छाटली. मेंढा आणि बुटका नदीत पडले.

बुटका थरथरंत नदीतून बाहेर आला आणि त्या दोघांना नीट निरखून बघितल्यांवर नम्रपणे म्हणाला, ''महाशय, तुम्ही या सेनापतीला माणसे खाणाऱ्या झाडांपासून वाचवले आहे. धन्यवाद. आमची महाराणी आपल्याला नक्की बक्षिस देईल.''

त्याचे बोलणे संपण्या आधीच झाडांमागून आवाज येऊं लागला. दुसऱ्याक्षणी त्यांना रथांत

बसून येणारी एक बाई दिसली. तिने हरणाचे कातडे घातले होते. बगळा आणि मोराच्या पिसांपासून बनवलेला मुगुट घातला होता. तिच्या रथाला डोंगरी मेंढे जुंपलेले होते. रथाच्या मागे आणि दोन्ही बाजूला मेंढ्यांवर स्वार, हातात भाले घेतलेले कितीतरी बुटके होते.

ते दिसल्याबरोबर बुटका सेनाधिपती पुढे होऊन म्हणाला "महाराणी!" मग त्याने त्या बुटक्या बाईला वाकून मुजरा केला आणि जयशील व सिद्धसाधकाची ओळख करुन देत म्हणाला "या दोघांनी मला त्या नरभक्षक झाडापासून वाचवलें."

बुटकीराणी म्हणाली "अती उत्तम!" मग त्या दोघांकडे वळून म्हणाली "हे वीरांनो काल रात्री मी तुम्हाला स्वप्नात बघितले. तुम्ही प्रतिज्ञा केली होती कीं तुम्ही मागर्डकारीच्या शत्रुंचां नाश कराल. आणि आम्हाला चिरंतर स्वरुपाची सुरक्षा मिळवून द्याल. ते दोघं तुम्हीच आहात नां?"

"ही राणी चांगली चलाख दिसते आहे. जयशील, आपल्याला सावध राहिले पाहिजे." साधक हळूंच जयशीलला म्हणाला. "बोलण्यांत अगदी तरबेज आहे. काय माहिती या खुजांना कोणापासून धोका आहे? यांना चांगली भरपुर मदत करुं या." जयशील म्हणाला.

सिद्धसाधक अनिच्छेने डोकं हलवंत म्हणाला "जयशील, आपण एक मोठं काम करायला निघालो आहोत. असं असताना या छोट्या कामात पडुन आपला अमूल्य वेळ कां घालवायचा?"

"साधक, कनकाक्ष राजाच्या मुलाच्या प्राणां प्रमाणे यांचे प्राण देखील मोलाचे आहेत. यांना कोणापासून धोका आहे ते तरी पाहूंया. यांचे रक्षण करणे हा पण आपला धर्म आहे." जयशील म्हणाला.

इतक्यात जवळच्या डोंगराच्या टेकाडावरुन एक भयानक चित्कार ऐकूं आला. सगळे तिकडे बघूं लागले. सुमारे दहाबारा फुटी उंच भयानक आकृती तिथे उभी होती. तिच्या हातात एक मोठा धोंडा होता. तिच्या कमरेला एक साखळदंड बांधलेला होता. एका हाताने साखळदंड पकडुन दुसऱ्या हातात तलवार घेऊन एक माणूस तिथे उभा होता.

त्या भयानक आकृतीला बघून खुजा राणीसकट तिचे सर्व अनुयायी थरथर कापूं लागले. भयानक आकृतीच्या जवळ उभा असलेला आपल्या तलवारीने त्याची पाठ घासूं लागला. ती भयानक आकृती धोंडा हातात घेऊन इकडे तिकडे डोलूं लागली.

जयशील सिद्धसाधकाला म्हणाला, "साधक, या भयानक प्राण्याला माणसाळवून खेळणारा खेळाडू खुजा नसून आपल्या सारखाच मानव आहे. हा कोणता प्राणी असेल बरं?" मग राणीकडे वळंत म्हणाला "महाराणी, आपण ज्या शत्रुविषयी बोलंत होता तो, ही भयानक आकृती व तिच्या बरोबर असलेला माणूसंच कां?

राणी थोडा सावरली होती. रथातून खाली उतरुन यां दोघांसमोर येत ती म्हणाली "हे महावीरांनो आमचा शत्रु कोणी दुसरा नाहीये. तर पर्वताच्या त्या बाजूला राहाणारे आमच्याच जातीचे लोक आहेत. परंतु त्यांचं असं म्हणणं आहे की ते यज्ञ जातीचे असून आमच्यापेक्षा श्रेष्ठ आहेत. या गोष्टीचा त्यांना फार अभिमान आहे. आणि ते आमचा सर्वनाश करायला निघाले आहेत.

त्यांनी तर असले भयंकर प्राणी पाळले आहेत. असे प्राणी असताना तुम्हाला हरविणे आणि आपले गुलाम बनविणे त्यांना सहज शक्य आहे. पण ते असं का नाही करुं शकले?" जयशीलने आपली शंका विचारली.

"महाशय, ते भयानक प्राणी नरवानर आहेत आणि त्यांच्याहातून जो धोंडे फेकवतोय तो तुमच्यासारखा मानव आहे.

या दोघांनी दहा दिवसांपूर्वी आमच्या शत्रुशी मैत्री केली." बुटकीराणी म्हणाली.

राणीचे बोलणे संपतासंपताच नरवानर जोरात ओरडला आणि त्याने तो धोंडा बुटक्यांवर फेकला.

(क्रमशः)

सर्वोत्तम परिपूर्ण

होजा नासिरुद्दिन मित्राबरोबर कॉफी पीत बसला होता. तेवढ्यांत अजून एक मित्र आला आणि मोठ्या आनंदात त्याला सलाम केला. व म्हणाला, "पुढल्या आठवड्यांत मी लग्न करतो आहे. मला खूप छान वाटतंय. पण होजा साहेब, तुम्ही कां नाही कधी लग्न करण्याचा विचार केला?"

"अरे, मी केला होता बाबा, पण ती खूप वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे." होजा म्हणाला.

"कां? काय झालं? तुम्हाला कोणी योग्य मुलगी सापडली नाही कां?" मित्राने विचारले.

"नाही, तसं कांही नव्हतं. मी तरुण असताना एकदा सर्वोत्तम परिपूर्ण अशी बायको शोधायला निघालो. मी दऱ्या खोऱ्यांतून, डोंगरापलीकडे खूप लांब प्रवास केला. शेवटी डोंगरउतरणीवर एका छोट्याशा गांवात मला एक सुंदर मुलगी भेटली. ती शहाणी तशी दयाळु पण होती. पण तिला जगाचा अनुभव नव्हता. त्यामुळे मला वाटले की ती मला माझ्या दैनंदिन कामात मदत करुं शकणार नाही. म्हणून मी तिच्याशी लग्न केले नाही. मी आणखी पुढे प्रवास केला. आणि एका शहरांत आलो. तिथे मला जातिवंत सुंदर मुलगी भेटली. ती हुषार आणि दयाळु होती व तिला जगाचा अनुभव पण होता. ती जवळ जवळ परिपूर्ण होती."

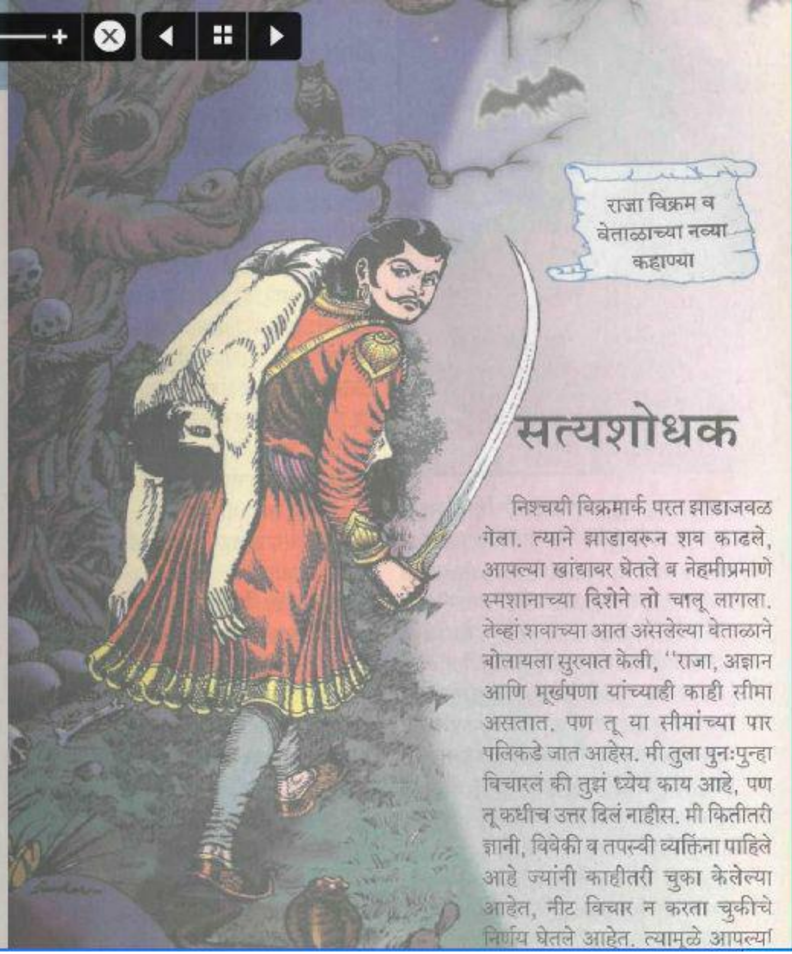

"मग? कुठं घोडं अडलं? होजाचे बोलणं ऐकणारे दोन्ही मित्र एकदम म्हणाले "तू तिच्याशी लग्न कां नाही केलंस?"

"काय करणार, ती आपली भाषा बोलूं शकत नव्हती आणि मी तिची." होजा म्हणाला. "म्हणून मला वाटलं, जिच्याशी आपल्याला बोलता येणार नाही तिच्याशी लग्न करुन काय उपयोग? म्हणून मी आणखी पुढे गेलो. आणि इजिप्तला पोचलो. तिथे ती मला सापडली. ती सर्वदृष्टीने परिपूर्ण होती. ती सुंदर व दयाळु होती. तिला जगाची रीत माहिती होती. ती भावीक होती आणि मला बोलायला आवडणारी भाषा पण तिला येत होती. मला लगेच्च लक्षांत आले की आपल्याला सर्वोत्तम परिपूर्ण बायको सापडली आहे."

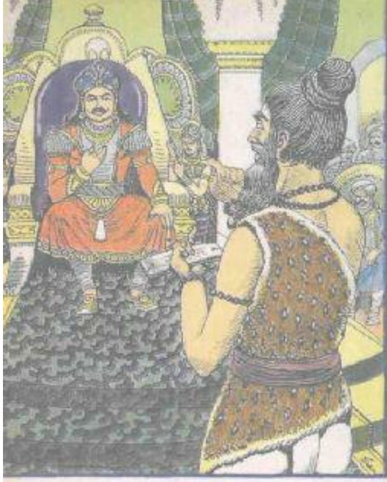
"ओह, होजा! तू अशा मुलीला कसं जाऊं दिलंस? तू तिच्याशी लग्न कां नाही केलंस?" मित्र म्हणाले.

"देवारे देवा!" दुःखाने डोकं हलवंत होजा म्हणाला, "मी काय करणार? ती सर्वोत्तम परिपूर्ण नवरा शोधंत होती

सत्यशोधक

निश्चयी विक्रमार्क परत झाडाजवळ गेला. त्याने झाडावरून शव काढले, आपल्या खांद्यावर घेतले व नेहमीप्रमाणे स्मशानाच्या दिशेने तो चालू लागला. तेव्हां शवाच्या आत असलेल्या वेताळाने बोलायला सुरवात केली, "राजा, अज्ञान आणि मूर्खपणा यांच्याही काही सीमा असतात. पण तू या सीमांच्या पार पलिकडे जात आहेस. मी तुला पुनःपुन्हा विचारलं की तुझं ध्येय काय आहे, पण तू कधीच उत्तर दिलं नाहीस. मी कितीतरी ज्ञानी, विवेकी व तपस्वी व्यक्तिंना पाहिले आहे ज्यांनी काहीतरी चुका केलेल्या आहेत, नीट विचार न करता चुकीचे निर्णय घेतले आहेत. त्यामुळे आपल्या

ध्येयापासून ते दूर जातात व त्यांच्या जीवनाचा चक्काचूर होतो. तुला योग्य मार्गावर आणणं माझं कर्तव्य आहे. ह्या कर्तव्याने प्रेरित झाल्यामुळे शशांक नावाच्या एका तपस्वीची कथा मी तुला सांगणार आहे.'' असे म्हणून वेताळाने शशांकाची गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

शशांक सुवर्णपुरीच्या राजपुरोहिताचा एकुलता एक मुलगा होता. लहानपणापासूनच शशांकला सांसरिक विषयांची आवड नव्हती. हळूहळू तो विरक्त बनत गेला व लौकिक सुखांचा त्याग करून जवळच्या अरण्यात तपश्चर्या करू लागला.

काही वर्षे त्याने घोर तपश्चर्या केली. त्यानंतर त्याने कंदमूळे, फळे इत्यादि खाणेसुद्धा थांबवले. फक्त तुळशीचे पाणी पिऊन तो राहू लागला. तपश्चर्या करून त्याने अनेक गोष्टींवर ताबा मिळवला, अनेक विद्या अवगत करून घेतल्या, अलौकिक सामर्थ्य प्राप्त करून घेतले. तो पाण्यावर चालू शकत असे, हवेत त्याला उडता येत असे. पण या सर्वांना तो महान शक्ती मानायला तयार नव्हता. त्याला वाटे की या सर्व विद्या क्षणभंगुर आहेत, व मृत्यूवर जय मिळवणे, ती जी शक्ती आहे ती सर्वात उच्च आहे व शाश्वत आहे. ही शक्ती मिळवण्यासाठी तो पुन्हा घोर तपश्चर्या करू लागला.

शशांकच्या या तपश्चर्येमुळे गंधर्व लोकात खळबळ माजली. त्यांच्या मनात भीती निर्माण झाली. गंधर्व राजाला वाटले की आपले सिंहासन मिळावे म्हणूनच तो ही तपश्चर्या करत आहे. म्हणून त्याने निश्चय केला की शशांकच्या हातून काहीतरी पाप घडवावे व त्याची तपश्चर्या निष्फळ करावी. त्यासाठी त्याने एक उपायसुद्धा शोधला.

गंधर्व राजा दैवज्ञाचे रूप धारण करून सुवर्णपुरी गावात गेला व तिथल्या राजाला भेटून म्हणाला, ''महाराज, आपला पुत्र, स्वर्णकीर्ति-मध्ये संपूर्ण जगाचा सम्राट होण्याची क्षमता आहे. पण त्यात अडचण आहे, आणि पिता या नात्याने ती दूर करणे तुमचे कर्तव्य नाही कां?''

''अवश्य, अवश्य. काय करायला पाहिजे सांग, मी ते करीन.'' राजा म्हणाला.

''सर्वजीवकोटि यज्ञ करायला हवा. म्हणजे तुमच्या राज्यात जितके पशू, पक्षी आहेत ते सर्व यज्ञात बळी द्यावे लागतील.'' दैवज्ञ

म्हणाला, ''पण यात एक अट आहे,'' तो पुढे म्हणाला, ''काय, कसली अट?'' राजा म्हणाला.

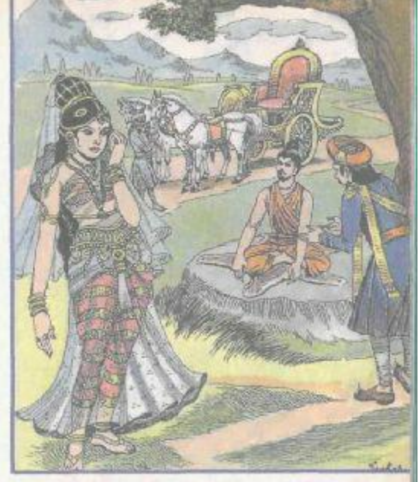
''पशू-पक्ष्यांचा बळी साधारण माणसाच्या हाताने नव्हे तर एका तपस्व्याच्या हाताने द्यायला हवा आणि हा तपस्वी इंद्रियांवर विजय मिळवलेला व ज्याने एक वर्षभर सतत तुळशीचे पाणी पिऊन तप केलं आहे असा तपस्वी हवा.''

''अरे बापरे, असा तपस्वी कुठे मिळणार?'' राजा म्हणाला.

''प्रयत्न केला तर अवश्य मिळेल. तुमच्या इच्छा-आकांक्षा सफल होऊं देत. विजयी भव.'' असे म्हणून दैवज्ञ निघून गेला.

राजाला आपला मुलगा सम्राट होणार म्हणून अतिशय आनंद झाला होता. एका पित्याला, एका राजाला याहून अधिक काय हवे असते? त्याने निश्चय केला की कसेही करून हा यज्ञ करायचाच. त्याने राज्यात दवंडी पेटवली की राज्यात असतील तितक्या प्रकारचे पशू-पक्षी पकडून ठेवा व यज्ञात त्यांचा बळी द्यायची तयारी ठेवा, हा सर्वजीवकोटि यज्ञ जनतेच्या कल्याणासाठी केला जात आहे व त्यासाठी अशा एका तपस्व्याची जरूर आहे की ज्याने आपल्या इंद्रियांवर काबू मिळवलेला आहे. या घोषणेद्वारे लोकांना विनंती केली गेली की असा तपस्वी कुणाला माहिती असल्यास त्यांनी राजाला कळवावे.

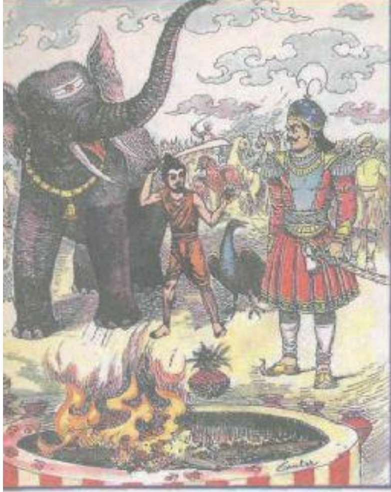
या घोषणेनंतर पाचव्या दिवशी एक भिल्ल राजाला भेटायला आला. त्याने राजाला

सांगितले की जंगलात तुळशीचे पाणी पिऊन तप करणारा एक तपस्वी त्याने पाहिला आहे.

राजाने मंत्र्याला बोलावून लगेच तपस्व्याला कसेही करून घेऊन यायला सांगितले.

मंत्र्याने तपस्वी शशांकला सर्व वृत्तांत सविस्तर सांगितला व म्हटले - ''या यज्ञामुळे राज्याचे व सर्व जनतेचे कल्याण होणार आहे, व ते फक्त आपल्या हातांनी यज्ञ केला तरच साध्य आहे. राजा आपल्याला त्यासाठी हवे ते द्यायला तयार आहे. ते आपल्याला प्रमुख सल्लागाराची जागासुद्धा देतील. भविष्य निर्माण करणाऱ्या नव्या पिढीला आपण ज्ञानदान करूं शकता, त्यांना चांगले नागरिक बनवूं शकता, त्यासाठी आपल्या आश्रमाजवळ गुरूकुलाची स्थापना करतील.'' पण शशांकने सर्वाला नकार

देत म्हटले - "यज्ञाच्या नांवाने सजीव प्राण्यांचे बलिदान देणे पाप आहे. हे माझ्या तत्वांच्या विरुद्ध आहे."

"राजा आपल्यासाठी प्रशांत उद्यानाच्या मध्यात एक भव्य अलिशान बंगला बांधून देतील व त्यात सर्व प्रकारच्या सुखसोई उपलब्ध असतील." मंत्री म्हणाला.

"मी एक तपस्वी आहे आणि या जीवनातच मला खरा आनंद मिळतो. माझ्या ध्येय-सिद्धीसाठी हे जंगलच सर्वात अनुकूल स्थळ आहे." शशांकने ठामपणे म्हटले.

या तपस्व्याला समजावणे सोपे नाही असे दिसताच मंत्री परत राजधानीला आला. राजाला सर्व समजताच तो म्हणाला, "जा, त्या तपस्व्याला सांगा की मी माझ्या मुलीचे लग्न त्याच्याशी लावून देईन आणि माझे राज्यही त्याला देईन."

राजाचे ते बोलणे ऐकून राजकुमारी भार्गवीला आश्चर्याचा धक्का बसला. तिच्या चेहऱ्यावरचे भाव पाहून राजा तिला म्हणाला, "घाबरूं नकोस मुली! प्रथम यज्ञ तरी होऊ दे. नंतर काय करायचं मी पाहून घेईन."

वडिलांचे हे बोलणे भार्गवीला आवडले नाही. पण जनकल्याणाचा विचार मनात धरून ती गप्प बसली.

राजकुमारी भार्गवी देखील मंत्र्याबरोबर जंगलात गेली. मंत्र्याने तपस्व्याला म्हटले "साधुमहाराज, जर आपण येऊन यज्ञ केला तर ही राजकुमारी भार्गवी आपली धर्मपत्नी होईल. राजा मार्तण्डवर्मानंतर सुवर्णपुरीचे राजे आपणच व्हाल, हे राजाचे वचन आहे."

शशांकने राजकुमारीला पाहिले आणि तो पाहातच राहिला. तिचे मुग्ध करणारे सौंदर्य पाहून तो आपल्या जीवनाचे उदात्त, उच्च ध्येय विसरला व तो म्हणाला, "या सौंदर्यसम्राज्ञीशी लग्नही करीन आणि राज्याचा राजाही होईन."

सुवर्ण रथात बसून तिघेही स्वर्णपुरीला निघाले.

महान यज्ञाची तयारी केली गेली. हजारो पशू-पक्षी मोठ्या प्रांगणात आणले गेले. राजा आणि मंत्र्याबरोबर शशांकही हातात खड्ग घेऊन यज्ञाच्या जागी आला. यज्ञकुंडात पहिला बळी द्यायला एक हत्ती आणला होता. त्याचा बळी द्यायला शशांकने हातातले खड्ग वर उचलले आणि घाबरलेला हत्ती मोठ-मोठ्याने विचित्र आवाज करू लागला. तेव्हां तिथे असलेले बाकीचे सर्व प्राणीही दीनपणे विचित्र आवाज करूं लागले.

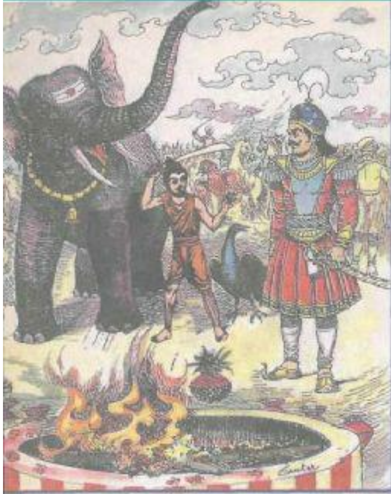
शशांकची तंद्री एकदम भंगली व त्याने खड्ग दूर फेकून दिले. राजाला तो म्हणाला, "क्षमा करा महाराज, मी हे पाप करणार नाही. उलट पाप करण्याची प्रवृत्ती माझ्यात निर्माण झाली म्हणून त्याचे प्रायश्चित घेईन. कृपया मला परवानगी द्या." असे म्हणून शशांक भरल्या जनतेच्या सभेतून निघून गेला.

वेताळाने शशांकची गोष्ट सांगून झाल्यावर म्हटले - "राजा, शशांक राजकुमारीचे अप्रतिम सौंदर्य पाहून बेहद्द खुष झाला. राजा होण्याच्या मोहाने तो प्राण्यांचे बलिदान द्यायलाही तयार झाला. पण प्राण्यांचे बलिदान देण्यापूर्वी अचानक त्याच्या मनात परिवर्तन कां झाले? माझ्या प्रश्नाचे उत्तर माहित असूनही तू गप्प राहिलास तर तुझ्या डोक्याचे तुकडे तुकडे होतील."

राजा विक्रमार्क म्हणाला, "शशांकच्या मनात अकस्मात परिवर्तन झालं पण त्याला कारण कुठलंही भय नव्हे की त्याच्या मनाची चंचलता नव्हे, पण इथे एक गोष्ट आपल्याला विसरून चालणार नाही की शशांकला सांसरिक विषयात प्रथमपासूनच अभिरुचि नव्हती. तो एक सत्यशोधक होता. असा एक विरक्त माणूस राजकुमारीला पाहून मोहित झाला आणि राज्य मिळणार व मोठा राजा होणार या आशेने मंत्री व राजकुमारीसह सुवर्णपुरीला गेला, या सर्वांमागे गंधर्वांचे मायाजाल होते. याचा अर्थच असा होतो की गंधर्वांनी त्याच्या मनात भ्रम निर्माण केला. परंतु हत्तीचा चित्कार व इतर प्राण्यांच्या दीन रूदनाने त्याचा भ्रम दूर केला गेला, मायाजालातून तो बाहेर आला. त्याच क्षणी त्याला कळलं की आपण किती मोठा अपराध करायला जात होतो. म्हणून लगेच त्याने राजाची क्षमा मागितली व आपले जीवन-ध्येय साधण्यासाठी तो परत तपस्या करण्याकरता जंगलात निघाला."

राजाने मौन-भंग करताच वेताळ आपला विजय सिद्ध करण्यासाठी शवासमेत अदृश्य झाला व पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

देत म्हटले - "यज्ञाच्या नांवाने सजीव प्राण्यांचे बलिदान देणे पाप आहे. हे माझ्या तत्वांच्या विरुद्ध आहे."

"राजा आपल्यासाठी प्रशांत उद्यानाच्या मध्यात एक भव्य अलिशान बंगला बांधून देतील व त्यात सर्व प्रकारच्या सुखसोई उपलब्ध असतील." मंत्री म्हणाला.

"मी एक तपस्वी आहे आणि या जीवनातच मला खरा आनंद मिळतो. माझ्या ध्येय-सिद्धीसाठी हे जंगलच सर्वात अनुकूल स्थळ आहे." शशांकने ठामपणे म्हटले.

या तपस्व्याला समजावणे सोपे नाही असे दिसताच मंत्री परत राजधानीला आला. राजाला सर्व समजताच तो म्हणाला, "जा, त्या तपस्व्याला सांगा की मी माझ्या मुलीचे लग्न त्याच्याशी लावून देईन आणि माझे राज्यही त्याला देईन."

राजाचे ते बोलणे ऐकून राजकुमारी भार्गवीला आश्चर्याचा धक्का बसला. तिच्या चेहऱ्यावरचे भाव पाहून राजा तिला म्हणाला, "घाबरूं नकोस मुली! प्रथम यज्ञ तरी होऊ दे. नंतर काय करायचं मी पाहून घेईन."

वडिलांचे हे बोलणे भार्गवीला आवडले नाही. पण जनकल्याणाचा विचार मनात धरून ती गप्प बसली.

राजकुमारी भार्गवी देखील मंत्र्याबरोबर जंगलात गेली. मंत्र्याने तपस्व्याला म्हटले "साधुमहाराज, जर आपण येऊन यज्ञ केला तर ही राजकुमारी भार्गवी आपली धर्मपत्नी होईल. राजा मार्तण्डवर्मानंतर सुवर्णपुरीचे राजे आपणच व्हाल, हे राजाचे वचन आहे."

शशांकने राजकुमारीला पाहिले आणि तो पाहातच राहिला. तिचे मुग्ध करणारे सौंदर्य पाहून तो आपल्या जीवनाचे उदात्त, उच्च ध्येय विसरला व तो म्हणाला, "या सौंदर्यसम्राज्ञीशी लग्नही करीन आणि राज्याचा राजाही होईन."

सुवर्ण रथात बसून तिघेही स्वर्णपुरीला निघाले.

महान यज्ञाची तयारी केली गेली. हजारो पशू-पक्षी मोठ्या प्रांगणात आणले गेले. राजा आणि मंत्र्याबरोबर शशांकही हातात खड्ग घेऊन यज्ञाच्या जागी आला. यज्ञकुंडात पहिला बळी द्यायला एक हत्ती आणला होता. त्याचा बळी द्यायला शशांकने हातातले खड्ग वर उचलले आणि घाबरलेला हत्ती मोठ-मोठ्याने विचित्र आवाज करू लागला. तेव्हां तिथे असलेले बाकीचे सर्व प्राणीही दीनपणे विचित्र आवाज करूं लागले.

शशांकची तंद्री एकदम भंगली व त्याने खड्ग दूर फेकून दिले. राजाला तो म्हणाला, "क्षमा करा महाराज, मी हे पाप करणार नाही. उलट पाप करण्याची प्रवृत्ती माझ्यात निर्माण झाली म्हणून त्याचे प्रायश्चित घेईन. कृपया मला परवानगी द्या." असे म्हणून शशांक भरल्या जनतेच्या सभेतून निघून गेला.

वेताळाने शशांकची गोष्ट सांगून झाल्यावर म्हटले - "राजा, शशांक राजकुमारीचे अप्रतिम सौंदर्य पाहून बेहद्द खुष झाला. राजा होण्याच्या मोहाने तो प्राण्यांचे बलिदान द्यायलाही तयार झाला. पण प्राण्यांचे बलिदान देण्यापूर्वी अचानक त्याच्या मनात परिवर्तन कां झाले? माझ्या प्रश्नाचे उत्तर माहित असूनही तू गप्प राहिलास तर तुझ्या डोक्याचे तुकडे तुकडे होतील."

राजा विक्रमार्क म्हणाला, "शशांकच्या मनात अकस्मात परिवर्तन झालं पण त्याला कारण कुठलंही भय नव्हे की त्याच्या मनाची चंचलता नव्हे, पण इथे एक गोष्ट आपल्याला विसरून चालणार नाही की शशांकला सांसरिक विषयात प्रथमपासूनच अभिरुचि नव्हती. तो एक सत्यशोधक होता. असा एक विरक्त माणूस राजकुमारीला पाहून मोहित झाला आणि राज्य मिळणार व मोठा राजा होणार या आशेने मंत्री व राजकुमारीसह सुवर्णपुरीला गेला, या सर्वांमागे गंधर्वांचे मायाजाल होते. याचा अर्थच असा होतो की गंधर्वांनी त्याच्या मनात भ्रम निर्माण केला. परंतु हत्तीचा चित्कार व इतर प्राण्यांच्या दीन रूदनाने त्याचा भ्रम दूर केला गेला, मायाजालातून तो बाहेर आला. त्याच क्षणी त्याला कळलं की आपण कित्ती मोठा अपराध करायला जात होतो. म्हणून लगेच त्याने राजाची क्षमा मागितली व आपले जीवन-ध्येय साधण्यासाठी तो परत तपस्या करण्याकरता जंगलात निघाला."

राजाने मौन-भंग करताच वेताळ आपला विजय सिद्ध करण्यासाठी शवासमेत अदृश्य झाला व पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

भारतीय दंतकथा - ५

देवांबरोबर जुगार

शहर जुगाऱ्यांच्या अड्ड्यांनी भरलेले होते पण या कलेत अनाथ सोमदत्ता इतका पटाईत कुणीच नव्हता. केव्हांही तो जुगार खेळला की न चुकता जिंकीत असे. त्यामुळे इतर जुगारी त्याच्याशी खेळायला तयार नसंत यांत कांही नवल नव्हतें. पण सोमदत्त इतका उदार होता की त्याला जुगारात मिळालेला पैसा तो सगळाच्या सगळा गरजू लोकांना देत असे.

गावाच्या वेशीजवळ एका गुहेत एक सिद्धपुरुष राहात असंत. सोमदत्तला त्यांच्याबद्दल खूप आदर वाटंत असे. तो त्यांच्यासाठी नेहमी रसाळ फळे व खाण्याचे पदार्थ घेऊन जात असे. तो म्हणत असे "हे सिद्ध पुरुषा, मी एक मूर्ख, अज्ञानी माणूस आहे. देवाची कशी प्रार्थना करावी हे मला माहित नाही. तेव्हां आपण माझ्यासाठी त्याच्याकडे दया याचना कराल कां?"

सोमदत्तचे अर्थार्जन फक्त जुगारातूनच होत असे. एका पावसाळी दिवशी तो पुष्कळ जुगारांच्या अड्ड्यांवर जुगार खेळायला गेला पण कुठेही त्याला खेळायला मिळाले नाही. असं करंत संध्याकाळ झाली. सोमदत्तला भूक लागली होती. त्याला कुठेही आसरा नव्हता. गावाबाहेर शंकराचे एक देऊळ होते. सोमदत्त आत गेला. दिव्याच्या मिणमिणत्या उजेडांत त्याला देवापुढे कांही अन्न ठेवलेले दिसले. त्याने देवाला नमस्कार केला आणि म्हणाला "मी भुकेला आहे. हे अन्न आधीच तुझा प्रसाद झाले आहे. आता मी ते खाऊं शकतो कां?" त्याला एक आवाज ऐकूं आला. किंवा ऐकू आ[illegible] आहे ते तो खाऊं शकतो.

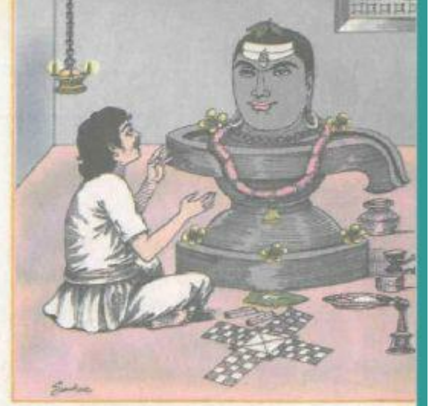
कृतज्ञतेने तो म्हणाला "देवा, मी तुला कसं खूष करुं? मला फक्त जुगारंच खेळता येतो. सिद्धपुरुष म्हणतात की आपले सर्व कौशल्य देवाचरणी अर्पण करावे. मी जुगार खेळून दाखवूं? पण अडचण अशी आहे की एकट्याने जुगार खेळता येत नाही. अजून एकजण तरी पाहिजे. मी कसं खेळूं?"

"हे देवा, तुम्ही माझे भिडू बनता कां? हां! माझा उजवा हात तुमच्यासाठी खेळेल व डावा हात माझ्यासाठी. ठीक आहे?"

मी हरलो तर माझा हा फाटका शर्ट मी तुला देईन. आणि जर तू हरलांस तर इथे आहे त्यापैकी मी जर कांही घेतले तर तुला चालेल ना?"

याला पण देवाने होकार दिला. असं सोमदत्तला वाटले. त्याने खेळायला सुरवांत केली. कांही वेळानंतर तो एकदम टाळ्यां वाजवूं लागला. "देवा, तुम्ही हरलां! तुम्ही हरलां! पण मन खट्टू नका करुं. कारण तुमच्या आयुष्यात तुम्ही प्रथमच जुगार खेळंत, आसांल नाही कां? आता ठरल्याप्रमाणे मी छानसं काहीतरी घेऊं शकतो. बरोबर? बघूं या बरं...."

त्याने दिवा उचलून सभोवार बघितलें. तिथे देवी देवतांच्या दगडांत व धातूंत कोरलेल्या मूर्ती होत्या त्यातली देवी दुर्गेची मूर्ती त्याला सर्वात जास्त आवडली. किती सुंदर मूर्ती आहे! मला आई नाहीये. या मूर्तीचा मला आईसारखा आधार

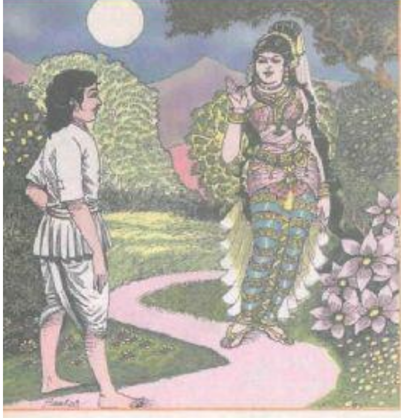

होईल. मी ही घरी नेईन !

'चुक, चुक.' त्याला वाटलं कुणीतरी असं म्हणतं आहे. "एका देवाची व्यवस्था करायची हे कांही इतकं सोपं नाही. तुला त्याची नीट काळजी घ्यावी लागेल. पूजाअर्चा करावी लागेल. त्याच्यासाठी पुजारी शोधावा लागेल. शिवाय तुझ्यावर पवित्र मूर्ती चोरल्याचा आरोप येऊन शिक्षा पण होईल."

"खरंच." सोमदत्त म्हणाला. त्याने ती मूर्ती परत जागेवर ठेवली. "पण मग मी रिकाम्या हातीच परत जाऊं?"

"अरे मूर्खा, तुला गरज आहे ती आईची नसून बायकोची आहे. माझ्या मागे लपून जरा वाट बघ. आणि तुला एक सुंदरी मिळेल. तशी सुंदरी या जन्मी कधी पाहिली नसशील." त्याला सांगितलं गेलं - असं त्याला वाटलं.

तो मूर्तीमागे लपून वाट पाहूं लागला. ती पौर्णिमेची रात्र होती. तिलोत्तमा नांवाची अप्सरा देवापुढे नृत्य करुं लागली. आश्चर्यचकित झालेला सोमदत्त नृत्य पाहूं लागला. आणि तिचे नृत्य संपल्याबरोबर बाहेर येऊन म्हणाला ''तू जी कोणी आहेस, तुला माझ्याशी लग्न करावे लागेल असे देवाने मला सांगितले आहे!''

गंमतीने तिने सोमदत्त आणि मग देवाकडे पाहिले. ''ठीक आहे युवका. आपण जाऊं या.'' ती म्हणाली. सोमदत्त तिच्यामागे आमराईत गेला. अप्सरा मंद हसंत म्हणाली ''मी जिथे राहूं शकेन असं तुझं घर आहे कां? तुझ्याकडे, माझा व माझ्या दासींचा सांभाळ करता येईल एवढे पैसे आहेत कां?''

''माझ्याकडे नाहीत.'' लाजेने खाली बघंत सोमदत्त म्हणाला.

''म्हणजे, हे तरुणी तुला फक्त [illegible] गरज नसून, बरोबर घर आणि कांही धनसंपत्तीची देखील गरज आहे. बरोबर आहे की नाही?'' अप्सरा म्हणाली.

''तुमचे म्हणणे बरोबर आहे.'' मोठ्या संकोचाने सोमदत्त म्हणाला.

काळजी करुं नकोस. यातून मी कांहीतरी मार्ग काढते. पण अप्सरा मर्त्यजिवाशी लग्न करुं शकत नसल्यामुळे मी तुझ्याशी लग्न करुं शकणार नाही. हळू आवाजात तिने सोमदत्तच्या कानात कांहीतरी सांगितले आणि ती अदृष्य झाली.

थोड्याच दिवसांत सगळीकडे बातमी पसरली की राजकन्येला कांहीतरी विचित्र आजार झाला आहे. जरी तिचे नांव कमलकुमारी होते तरी ती स्वतःला तिलोत्तमा असे म्हणवंत होती. तिने खाणेपिणे सोडून दिले आणि ती इंद्राचा दरबार, देवांचा राजा इंद्र असे असंबद्ध बडबडूं लागली.

कोणीही वैद्य तिला बरे करुं शकेना. ती अगदी अशक्त झाली आणि मरणाच्या दारांत येऊन ठेपली तेव्हां राजाने दवंडी पिटली कीं जो कोणी राजकन्येला बरे करेल त्याला जे पाहिजे ते मिळेल.

सोमदत्तला एकट्यालांच हे माहित होते. कीं कबूल केल्या प्रमाणे अप्सरेने राजकन्येला पछाडले आहे. आणि त्याने राजकन्येला बरे करण्याची जबाबदारी घेतली की ती तिला सोडून जाईल.

[illegible]

बरे करायचा उपाय सापडला आहे. त्याचा प्रयोग तिच्यावर करण्याची परवानगी मला द्या.'' सोमदत्तने विनंती केली.

''तू जरुर प्रयत्न कर मुला, पण तू जर असफल झालास तर तू देखील राजकन्येबरोबर स्वर्गात जाशील.'' राजा म्हणाला.

''आणि मुला, तू सफल झालास तर आमच्या राजकन्येला तिचा पती म्हणून आयुष्यभर साथ देशील.'' राणी म्हणाली.

सोमदत्ताने त्यांना मजुरा करुन राजकन्येबरोबर एकटे सोडायची विनंती केली. तो एकटा राहिल्यावर तो राजकन्येच्या कानात हळूच म्हणाला ''हे अप्सरे तिलोत्तमें! तू मला खूप मदत केली आहेस तशीच आतापण राजकन्येचे शरीर सोडून जाऊन मदत कर. नाहीतर माझी कांही धडगत नाही.''

त्याचे बोलणे संपत असतानांच राजकन्या डोळे उघडून आश्चर्याने त्याच्याकडे बघूं लागली. आणि हळूंच म्हणाली ''काय गंमत आहे! अत्ता मला तुमचेच स्वप्न पडले होते. आणि डोळे उघडते तो तुम्ही समोर! पण मी कुठे आहे? मला काय झाले होते?''

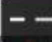
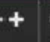
''हे राजकन्ये माझ्याबद्दल तुला काय स्वप्न पडले होते?'' सोमदत्तने विचारले. राजकन्या नुसतीच लाजली पण कांही बोलली नाही.

राजकन्या आपल्या स्वप्नाबद्दल सोमदत्तला कांही बोलली नाही. पण तिने त्याबद्दल आपल्या आईला सांगितले. एका अप्सरेने तिला सांगितले की ती आता जाईल पण लगेचच तिचा भावी नवरा तिथे येईल. आणि क्षणार्धात तिचा भावी पती तिच्या समोर उभा राहिला.

हे सांगायची जरुंच नाही की सोमदत्तचे राजकन्येशी मोठ्या थाटांत लग्न झाले. राजाने आनंदाने राजसन्यास घेतला व तो आश्रमात राहायला गेला. अनाथ, अज्ञानी सोमदत्त राजा बनल्याबरोबर त्याने जुने शंकराचे देऊळ पाडून भव्य नवे देऊळ त्या जागी बांधले.

आणि त्याने दुसरी एक चांगली गोष्ट काय केली माहिती आहे कां? राज्यातलां जुगार बंद करुन जुगाऱ्यांना नोकऱ्या दिल्या.

कुंभची निद्रा

शाम आणि रुक्मिणी हे पती-पत्नी एका गावात राहात होते. खूप वर्षांनी त्यांना एक मुलगा झाला. पण आश्चर्याची गोष्ट अशी होती की मुलाने डोळे उघडले नाहीत की तो जरा सुद्धा रडला नाही. घाबरुन आजीने त्याला थोडं ढोसलं तेव्हां त्याने जराशी हालचाल केली. पण तो दूध व पाणी प्यायला मात्र तोंड उघडंत असे.

असे सात दिवस गेले. आठव्या दिवशी एक साधु त्यांच्या घरी आले. शामने आपल्या मुलाबद्दल सर्व हकिगत सांगून त्यांना विनंती केली की असा कांही उपाय सांगा ज्याने माझा मुलगा बरा होऊन इतर मुलांसारखा हसूं-खेळूं लागेल. साधुंनी त्यांना बाळाचे जन्म नक्षत्र विचारुन हातावर बोटं मोजून हिशोब करुन आश्चर्याने म्हटले, "हे बघ शाम, तुम्हाला एवढी काळजी करण्याची गरज नाही. तुमच्या मुलांत कुंभकर्णाचा थोडा अंश आहे. तुला माहिती आहे नां, त्रेतायुगांत कुंभकर्णाने अर्धवट झोपेतून उठून युद्धात भाग घेतला होता. आणि त्या युद्धातंच तो मारला गेला होता. त्याची झोप पूर्ण न झाल्यामुळे त्याने पुन्हा जन्म घेतला. कुंभकर्ण वर्षात सहा महिने जागत असे व सहा महिने झोपत असे. म्हणून तुझा मुलगा वर्षातले बरेचसे दिवस झोपेल. तो जर रडलां तर त्याला झोपेतून जाग येईल म्हणून तो रडंत नाहीये."

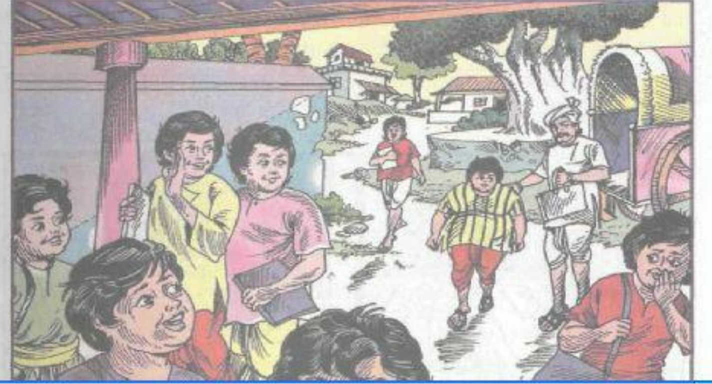
साधूचे बोलणे ऐकून शाम व रुक्मिणी निर्धास्त झाले व मोठ्या प्रेमाने त्यांनी मुलाचे नांव कुंभ असे ठेवले. व ते त्याचा सांभाळ करुं लागले. तो पहाटे उठून सर्व विधी अटपून दूध पिऊन झोपत असे. दुपारी उठून जेवुन परत झोपत असे. तो फक्त खाण्यासाठी उठंत असे व उरलेला सर्व वेळ झोपत असे. तो कांही काम न केल्याने लठ्ठ झाला.

पांचव्या वर्षी कुंभ शाळेत जाऊं लागला. त्याच्या लठ्ठपणामुळे तो पाई शाळेत जाऊं शकत नसल्याने त्याच्या वडीलांनी शाळेत जायला एक बैलगाडी ठेवली. शाळेत जाताना सुद्धा तो गाडीत झोपत असे. शाळेतल्या मुलांच्यात त्याच्या जाडीमुळे तो एखाद्या राक्षसा सारखा दिसत असे. सुट्टीत मुलं त्याच्या अंगावर खेळंत असंत. कोणी त्याचे कान उपटी, पण त्याला कांही जाग येत नसे.

आता कुंभ सोळा वर्षाचा झाला. आता तो आणखी जाड झाला होता. या वयांत देखील त्याला जरा सुद्धा लिहायला वाचायला येत नव्हते. कुंभ कोणावर देखील रागवंत नसे. कारण असं केलं तर आपली झोप मोडेल अशी त्याला भीती वाटे. म्हणून तो मुलांना अजुनच आवडूं लागला.

शाम व रुक्मिणीला आता कुंभची काळजी वाटूं लागली. की याला आपण चार चौघां सारखा कसा बनवणार? इतक्यात त्याच्या जन्मवेळी आलेले साधू परत त्यांच्याकडे आले. कुंभच्या आई वडीलांच्या आग्रहावरुन साधुने एक पूर्ण दिवस अगदी बारकाईने कुंभचे निरीक्षण केले. व ते म्हणाले "कुंभ खूप झोपतो हे खरे. पण तो अत्यंत बुद्धिमान आहे. झोपेसाठी कितीही अवघड काम तो चटकन् करुं शकतो. म्हणून त्याच्यांत कुठलीही विद्या शिकण्याची क्षमता आहे. मागल्या जन्मीची निद्रा आता पुरी झाली असल्याने मी एक महिना इथे राहून त्याला विद्या देईन."

साधूंचा उपाय यशस्वी झाला. झोपण्यासाठी तो कितीही अवघड धडा क्षणात आत्मसात करुन लगेच झोपत असे. बाकीची मुले वर्षभरांत जेवढं शिकत तेवढं तो महिन्यात शिकत असे. साधूंनी कुंभचे कौतुक करत म्हटले, "तू खूपच हुषार आहेस आणि पटापट अभ्यास करतोस. तू आता गुरुकुलांत जा. आणि मोठमोठ्या शास्त्रांचा

अभ्यास कर. त्याचा फायदा इतरांना होईल.''

''साधूमहाराज, मी अधिक वेळ जागा राहूं शकत नाही. आपण श्रेष्ठ आहात. आपल्या अंगात दैवीशक्ती आहे. आपण माझ्या स्वप्नात येऊन मला कां शिकवंत नाही?'' कुंभने साधूंना विनंती केली. ''ठीक आहे. मी तसं करीन. पण माझी एक अट आहे. तुला तुझं जेवण देखील स्वप्नातंच जेवावं लागेल.'' साधू म्हणाले. कुंभने साधुची अट मान्य केली. आता साधु त्याला त्याच्या स्वप्नातच शिकवूं लागले. कुंभ स्वप्नातच खाऊं लागला. पण त्यामुळे त्याचे पोट भरत नसे आणि मग तो चांगल्या तऱ्हेने अभ्यास नीट शिकूं शकत नव्हता. चार दिवसांतच कुंभच्या लक्षांत आले की स्वप्नात जेवणे शक्य नाही. अशक्तपणामुळे त्याला नीट झोप देखील येत नसे. वेळ घालवण्यासाठी तो गावात इकडे तिकडे फिरुं लागला. तेव्हां त्याला गाव आवडूं लागले. त्याला भूक सहन होत नसे म्हणून तो गावातल्या खानावळीत खाऊं पिऊं लागला. ते जेवण त्याला फार चवदार आहे असे वाटून आवडूं लागले.

माझ्या आजूबाजूला एवढे मोठे जग आहे. हे न जाणताच मी नुसता झोपलो आहे. हे जग स्वप्नातल्या जगापेक्षा केवढे वेगळे आहे. जे डोळे उघडून दिसते तेच सत्य आहे. ही गोष्ट त्याला पटली. त्याने ती साधूमहाराजांना पण सांगितली.

''ज्याने मनुष्याचा जन्मं घेतला आहे, त्याने स्वप्नरंजनात वेळ कमी घालवून सत्य काय आहे याचा शोध घेण्यात जास्त वेळ घालवावा. झोपेत जी स्वप्ने आपण पाहातो ती जाग आल्यावरच खरी होऊं शकतात. म्हणून मनुष्याला जास्तीजास्त वेळ जागं राहिलं पाहिजे. परंतु काही काम न करता जागं राहाणं हे झोपल्या सारखंच आहे. म्हणून मनुष्याला कष्ट करुन स्वत:चं व जगाचं भलं साधलं पाहिजे.'' साधूंनी अशातऱ्हेने कुंभला हितोपदेश केला.

आता कुंभाच्या विचारांत अमूलाग्र बदल झाला. त्याने एकानंतर एक असा सर्व शास्त्रांचा सखोल अभ्यास केला. आणि तो एक ज्ञानी व्यक्ती झाला. आता तो खूपच कमी झोपत असे. पण ही थोडी झोप देखील त्याला पहिल्यापेक्षा जास्त आनंद देऊं लागली.

श्रमदान

रामपुर नांवाचे एक छोटेसे गाव होते. तिथे एक रामाचे देऊळ होते. ते खूप जुनं आणि जीर्ण पडकं झालं होतं. एकदा त्या गावी भयंकर मोठं वादळ झालं. खूप सोसाट्याचं वारं सुटलं. जोरदार पाऊस येऊं लागला. त्यामधे ते जुनं देऊळ जवळपास जमीनदोस्त झालं. गावातील लोकांनी देवळाचा जिर्णोद्धार करण्याचे ठरवले.

रामपुरांत नारायण नांवाचा एक श्रीमंत व्यापारी राहात असे. तो मोठा रामभक्त होता. गावातली चार अनुभवी माणसं त्याच्याकडे गेली. देवळाच्या झालेल्या पडझडीचे वर्णन करुन म्हणाली, ''देवळाच्या जिर्णोद्धाराला अंदाजे दहा हजार रुपये खर्च येईल!''

हे ऐकून नारायण हंसत म्हणाले, ''कुठल्यातरी राजाने आपल्या राजवटीत हे मंदीर बांधले असले पाहिजे. त्यावेळी त्याने हजारो रुपये खर्च केले मोठी रकम नाही. आपण काम सुरु करा.''

''तुमच्या या बोलण्याने आमचा उत्साह अजुनच वाढला आहे.'' असे म्हणत गावच्या सरपंचांनी एकदा सर्वांकडे बघितलं आणि ते परत बोलूं लागले. आपण व्यापारांत कुशल आहांत. आपल्या कौशल्याची तारीफ आपल्याच गावातले लोक नव्हे तर आसपासच्या गावातले लोक देखील करतात. आपण गावातली सर्वात श्रीमंत व्यक्ती आहत याचा गावाला अभिमान आहे.''

''हे पाहा कमलनाथ, माझं एवढं कौतुक नका करुं. माझी बुद्धी, व्यापार कौशल्य, संपत्ती हे सर्व त्या रामाच्या कृपेने आहे. आज माझ्याकडे जे काही आहे ती सगळी त्याची देणगी आहे.'' राम मंदिराच्या दिशेने हात जोडंत नारायण म्हणाला.

तेव्हां गावातले पुरोहित मधे पडत म्हणाले

कौतुक केल्यावाचून मला राहावत नाही. देवळाच्या जिर्णोद्धारासाठी गावच्या प्रमुख लोकांनी एक रक्कम ठरवली आहे. आम्हाला आशा आहे की याचा एकचतुर्थांश भाग आपण दान म्हणून द्याल.''

हे ऐकून नारायण चकित होऊन म्हणाला, ''याचा अर्थ ''मी अडीच हजार द्यावे अशी आपली इच्छा आहे.'' गावचे सरपंच तावडतोब म्हणाले ''आपल्याला ही रक्कम कांही मोठी नव्हे. एवढी छोटीशी रक्कम द्यायला आपल्याला कांही अडचण आहे कां?''

''नाही. मला काय अडचण असणार हे पैसे द्यायला? लहानपणांपासून मला असं वाटतं कीं मित्र, नातेवाईक, अगदी देवसुद्धा, यांनी आपल्याला कांही दिलं तर ते परत करणं त्यांचा अपमान नव्हे कां? धनदानापेक्षा श्रमदान श्रेष्ठ आहे. सर्वांनी खूप श्रमदान केले पाहिजे. मी आणि माझा मुलगा प्रतिज्ञा करतो की जोपर्यन्त राममंदीर पुरं होत नाही तो पर्यन्त आम्ही रोज एक तास श्रमदान करुं.''

हे ऐकून सगळे लोक जोरांत हसूं लागले. त्यांचे हसणे ऐकून नारायणचा चेहरा पडलां. तेव्हां गावचे सरपंच म्हणाले ''हे दहा हजार रुपये जमवण्यासाठी आम्ही एक योजना तयार केली आहे. जे जे लोक देवाच्या दर्शनाला येतील त्यांच्या कडून त्यांच्या ऐपती प्रमाणे आम्ही देणगी वसूल करुं. तुम्ही. तर सकाळी आणि संध्याकाळी देवदर्शनाला यालंच नां?''

अस म्हणत सरपंचांच्या बरोबर सर्व लोक उठून उभे राहिले. तेव्हां नारायण सरपंचांचे हात पकडंत म्हणाला ''जरा थांबा.'' मग त्याने खोलीत जाऊन पैसें आणले आणि सरपंचांना दिले.

गावातले लोक खूष झाले आणि सर्वांनी त्याच्या औदार्याची स्तुती केली व त्याचे आभार मानले. निघता निघता सरपंच त्याला म्हणाले आपण देणगी देऊन फार चांगले काम केले आहे. आमच्या सगळ्यांचा उत्साह आणखी वाढवला आहे पण कृपया आपण सांगितलेल्या त्या श्रमदानाच्या गोष्टीबद्दल विसरुं नका हं! हे ऐकताच सर्वजण खळखळून हंसले.

भोपळया सारखा भयंकर

तमिळनाड्मधे नव्या घरावर एखाद्या भयानक राक्षसाचा चेहरा लोंबकळताना दिसला तर घाबरुं नका. बहुदा त्याच्या मागे भोपळा दडलेला असेल. या राज्यातले लोक नव्या घराला दृष्ट लागू नये म्हणून कोहळ्यावर राक्षसांचे चेहरे रंगवतात आणि त्याला नव्या घरासमोर टांगतात. हे कोहळे पुढील प्रवास चांगला व्हावा म्हणून व नियमीतपणे अमावस्येला आणि इतर कांही प्रसंगी नव्या

देव की दानव?

महाभारतातील कौरव राजकुमार दुर्योधनाच्या स्वभावाचे तुम्ही कसें वर्णन कराल? तुम्हाला असं वाटतं कां की नेहमीच योग्य विचार करणाऱ्या पांडवांचा तो वेड्यासारखा हेवा करंत असे? अतिशय महत्वाकांक्षी? की सरळ दुष्ट? पहा बरं, उत्तर काशीतील यमुनेच्या खोऱ्यांतल्या कांही जमातीतले लोक तुमच्या मताशी सहमत होणार नाहीत. कां बर? कारण ते दुर्योधनाला आपला देव मानून त्याची पूजा करतात.

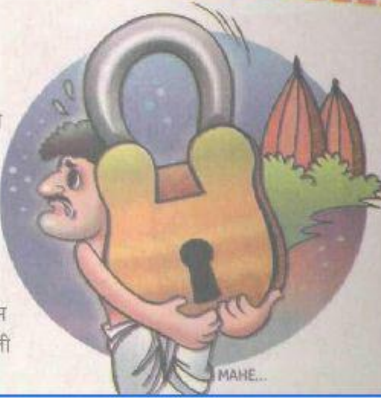
देवळाला कुलुप

जुलै महिन्यात वार्षीक रथयात्रा भरणाऱ्या पुरीच्या जगन्नाथाच्या देवळाच्या महाद्वारासाठी नवीन कुलुप केलं आहे. हे असाधारण कुलुप २ फूट लांबीचे असून १ फूट रुंद आणि ५० किलो वजनाचे आहे. हे कुलुप ३०,००० रु. किंमतीचे असून ते तयार करण्यास तीन महिने लागले. त्याला ३६ सें.मी. म्हणजे जवळ जवळ १५ इंच लांबीच्या ३ किल्ल्या आहेत. हे कुलुप बनविलेल्या कंपनीचं हे कांही सगळ्यांत जड कुलुप नव्हतं. त्यांनी १९६१ साली दिल्लीत झालेल्या 'वर्ल्ड ट्रेड फेअर' साठी ८० किलो वजनाचे कुलुप बनविले होते.

भारतीय महिला उत्तर धृवावर

उत्तर धृवावर पाउल ठेवणारी केरळची ४६ वर्षाची 'रॅचेल थॉमस' ही पहिली भारतीय महिला स्काय-डाईव्हर आहे. एप्रील महिन्याच्या शेवटी तिने ही ऐतिहासीक उडी मारली. तपमान शून्याच्या खाली पन्नास अंश असताना १,००० फुटावरुन तिने उडी ठोकली. परत जायला मदत येई पर्यन्त ती रेनडिअरचे मांस व मासे खाऊन राहिली होती. श्रीमती थॉमस यांची कन्या ॲनी ही एकेकाळची 'भारत सुंदरी' होती व गेली २५ वर्षे ती स्कायडाईव्हिंग करंत आहे.

गणेश पुराण

गणाधिपत्याच्या पट्टाभिषेका करिता पार्वतीने गणपतीसाठी जरीकाठी पितांबर निवडला. परंतु गणपतीने शुभ्र-वस्त्र धारण केले. ते पाहून पार्वती म्हणाली - "हे बघ बाळ, ज्या वेळी चांगले नेसून सुशोभित व्हायचे, त्यावेळी तू हे कसलं शुक्लाम्बर धारण केलं आहेस?"

"आई, हे कपडे अत्युत्तम आहेत! श्वेत रंग उत्तम स्वभाव व विवेकाचा द्योतक आहे. म्हणून मी ते आवडीने धारण केले आहेत!" विघ्नेश्वर म्हणाला.

नंतर योग्यवेळी पट्टाभिषेक झाला. त्यामुळे विघ्नेश्वर 'गणनाथ' बनला. जयलक्ष्मी असे नांव धारण केलेली सिद्धी, व विद्यावती असे नांव असलेली बुद्धी, यांनी गणनाथाला वरले. त्या दोघी गणपतीच्या दोहो बाजूला विराजमान झाल्या. त्यामुळे गणनाथाला "सिद्धी-बुद्धी विनायक" असे आणि एक नामाभिधान मिळाले. त्याचवेळी आठही दिशांनी अष्टसिद्धी सुंदर तरुणींचे रूप धारण करून तिथे आल्या. त्यांच्या हातात बकुल फुलांच्या माळा होत्या. त्यांनी त्या माळा गणपतीला वाहिल्या व अष्ट सिद्धींनी गणपतीला वरले. त्यामुळे गणपतीला 'सिद्धी विनायक' असे नांव मिळाले. विनायकाचा लग्नसोहळा, मोठ्या वैभवाने व थाटात साजरा करण्यात आला.

विष्णू विघ्नेश्वराला म्हणाला - "कोटीविघ्नें आली तरी विनायकाचे लग्न कांही थांबायचे नाही! अशी नवी म्हण आता रूढ होईल. हे कल्याण गणेशा! आजपासून तुझ्या वरप्रसादानेच विवाह घडतील. 'ज्यांचा विवाह होतो, त्यांचा जन्म धन्य झाला, सार्थ झाला' असे मानले जाईल!"

गणपती म्हणाला - "हो, हो! असेच घडूं दे! तुम्ही कौसल्येच्या पोटी, रामचन्द्र म्हणून जन्माला याल! रावणाचा अंत कराल!" विष्णू म्हणाला - "गजानना! तुझे प्रसन्न गजवदन पाहून, मला हत्तीचा मोह वाटूं लागला असून, हत्तीबद्दल वात्सल्य वाटते आहे!"

"होय. गजेन्द्राच्या हाके सरशी, तूं धावून जाशील व मगरीच्या तावडीतून त्याचे रक्षण करून 'करिवरद' म्हणवशील!" गणेश म्हणाला.

अष्ट सिद्धी, आपल्या हातात चवऱ्या घेऊन गणेशाला वारा घालू लागल्या. सिद्धी-बुद्धीच्या घोळक्यांत विघ्नेश्वर सिंहासनावर आरूढ झाला होता. त्याला पाहून असे वाटले, जणु तारकांच्या घोळक्यात चंद्र असावा! इतक्यात लक्ष्मी रुसली व तोंड वळवून जाऊ लागली. तिला अडवीत विष्णु म्हणाला - "सिद्धी विनायका, 'लक्ष्मी चंचल असून ती कधीच स्थिर रहात नाही', तेव्हां हिला तू आपल्या मांडीवर बसवून घे, म्हणजे कदाचित हिला स्थिरता मिळेल!"

"लक्ष्मी मातेला, मांडीवर बसवायचे भाग्य मला लाभत आहे, खरंच मी धन्य झालो!" असे म्हणून विनायकाने, लक्ष्मीच्या पावलांना नमस्कार केला व तिला सोंडेने अलगद उचलून आपल्या उजव्या मांडीवर बसविले.

हे पाहून, विष्णू म्हणाला - "आता गणेश, 'लक्ष्मी गणपती' झाला आहे. आई जसा आपल्या मुलांचा सांभाळ करते; त्याप्रमाणे, ज्यांना गणपतीचा अनुग्रह लाभेल, त्यांच्या घरी लक्ष्मी स्थिरनिवास करील!"

तेव्हां नारद म्हणाला - "अरे वा! गणेशाला नांव तरी किती? सिद्धीविनायक, लक्ष्मीगणपती, शुक्लाम्बरधर..." असे म्हणत नारदाने आपल्या वीणेची तार छेडली व "जय जय जन-गण नायक जयहे!" असे विनायकाचे स्तवन गाइले.

एके दिवशी गणपती आपल्या उंदीर वाहनावरून आकाशमार्गाने भ्रमण करीत विंध्याचल पार करून दक्षिणेतील कृष्णपर्वतावर उतरले. तिथे केळीचे दाट वन पसरले होते. पायथ्याशी रहाणारे शबर, ढोल, डफ वगैरे वाद्य वाजवीत, कसलातरी उत्सव करीत होते.

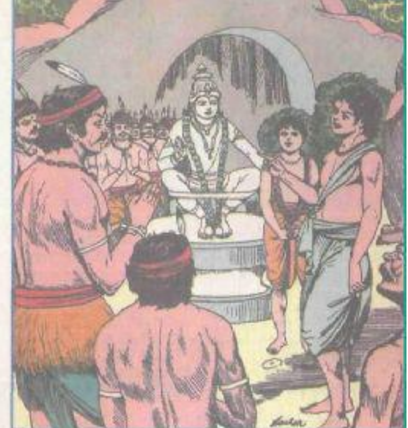
गणेशाने एका बालकाचे रूप धारण केले व तो त्या उत्सवाच्या बाजूला जाऊ लागला. शबरांनी त्याला उचलून घेतले. "देवांनी आपल्यासाठी एक बालक पाठविला आहे." असे मानून त्यांनी त्याला उत्सवाच्या मध्यभागी नेले. तिथे रक्ताने भिजलेली एक काळी शिळा होती व

समोर एक मुका मुलगा रडत होता. त्याच्या अंगाला हळद लावली होती व कमरेला काळे वस्त्र गुंडाळले होते. त्याच्या गळ्यात लाल जास्वंदीची माळ होती. त्या मुलाला पाहून बालकरूपी गणेश शबरांच्या नायकाला म्हणाला - "मी तुमच्या देवाशी बोलूं इच्छितो. मला त्याच्याकडे घेऊन चला!"

ते ऐकून शबर नायक खदखदून हंसला. "तू मोठा विक्षिप्त मुलगा दिसतो आहेस! तू आमच्या देवाशी बोलणार आहेस? आमचा देव काळ्याकुट्ट अंधारासारखा, महाभयंकर आहे. त्याला कुणी पाहूं शकत नाही. आणि जर कुणी पाहिलं, तर रक्ताच्या ओकाऱ्या होऊन तो मरून पडतो!"

शबर नायकाचे बोलणे ऐकून विघ्नेश्वराला हंसू आले. तो शिळेजवळ गेला व म्हणाला - "तुम्ही, आपल्या भित्रेपणामुळे, आपल्या देवाला, भयंकर समजता! भीतीलाच तुम्ही भक्ती मानता आहात! तुम्हापैकी कुणीही, आपल्या देवाला पाहिलेले नाही! तुमच्या देवाने कधीही असा 'नरबळी' मागितलेला नाही! तुमचा देव फार सुंदर आहे!" असे त्या शबरांना समजावून सांगून, विघ्नेश्वराने त्या शिळेला थोपटले. ती काळी शिळा, एकदम केळीच्या पांढऱ्या गाभ्याच्या रंगाची झाली व क्षणभरांत त्या शिळेची एक सुंदर मूर्ती झाली. गुडघ्यांवर हात टेकवून बसलेली ती देवाची सुहास्य वदन मूर्ती फारच आकर्षक होती. विनायकाने त्या मुक्या मुलाच्या डोक्यावर हात ठेवला.

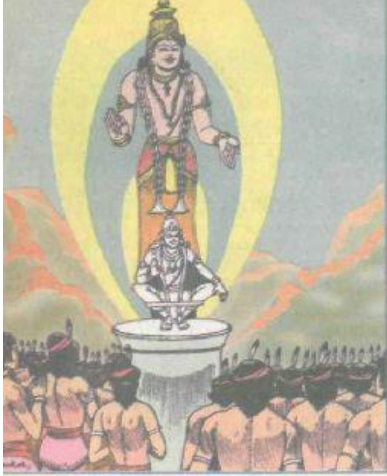
तो मुका मुलगा एकाएकी ओरडला - "स्वामी, मी तुला शरण आलो आहे!" असे म्हणत तो

मुलगा स्तोत्र गाऊं लागला.

काळ्या शिळेची, सुंदर मूर्ती होणे व मुक्याचे बोलणे, या अघटित घटना क्षणभरांत घडल्यामुळे ते शबर भयचकित झाले. त्यांनी घाबरून त्या बालकाला नमस्कार केला.

त्यांना अडवीत विघ्नेश्वर म्हणाला - "तुम्ही मला नमस्कार नका करूं. तुमच्या मनांतली भीती सोडून, प्रेमाने त्या देवमूर्तीची आराधना करा. तुम्ही ज्याला देव मानता, त्याच्यावर पित्यासारखे व बंधुसारखे प्रेम करा. 'बळी' सारख्या क्रूर पद्धती सोडून द्या. फुलें, फळें व तोरणें बांधून आनंदाने उत्सव साजरा करा. हा मुका, ज्याला आत्ताच वाचा आली आहे; याला तुम्ही आपला गुरू माना. असे सांगून विघ्नेश्वर काळ्या पर्वतावर चढले. शबर अर्ध्यावाटे पर्यंत त्याच्या मागे गेले व नंतर थांबले. तिथे भैरव-स्वामी, डोके

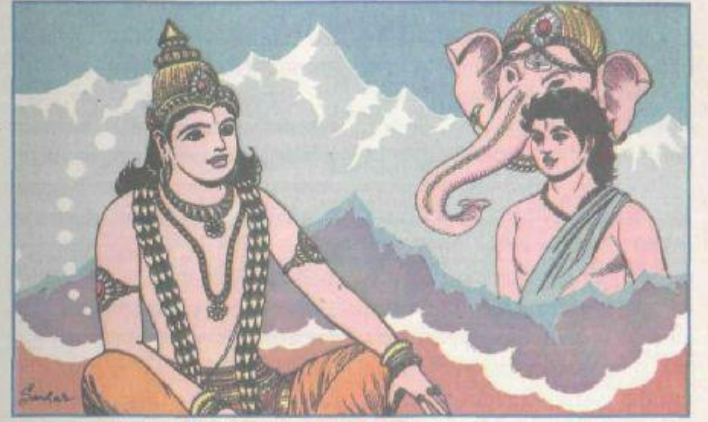

वांकवून, उदास बसला होता. त्याचे शरीर काळ्या ढगासारखे होते.

विघ्नेश्वराने पळत जाऊन भैरवाला आलिंगन दिले. त्यासरशी भैरवाचे शरीर स्वच्छ चांदण्यासारखे कांतीमान होऊन चमकूं लागले. दिव्य मंगल रूप धारण केलेल्या त्या भैरवाने, मोठ्या आनंदाने, बालरूपी विघ्नेश्वराला मिठी मारली. "तू विघ्नेश्वर आहेस हे मला माहीत आहे. "तुझ्या कृपेमुळे माझे काळे-कभिन्न रूप, अदृश्य होईल' अशी आकाशवाणी, माझ्या अवतरणाच्या वेळी झाली होती. 'मला दैवत्वाची सिद्धी प्राप्त होईल!' असेही त्या आकाशवाणीने सांगितले होते. या पर्वतावर येण्याचे, कुणालाही धाडस होत नाही. पक्षी सुद्धा मला पाहून कलख थांबवतात! भीतीमुळे त्यांचे चिवचिवणे बंद होते. माझ्या या रूपाची मलाच घृणा वाटते. मी चिरकाला पासून, तुझ्या वाटेकडे डोळे लावून बसलो आहे! तुझे प्रत्यक्ष रूप दाखवून मला कृतार्थ कर!" भैरव म्हणाला.

आपले खरे रूप प्रकट करीत विघ्नेश्वर म्हणाला - "आज पासून 'देव' म्हणून पूजा प्राप्त करणारा तू 'स्वामी' मानला जाशील. 'शिवकेशवांचा तू संगम आहेस! आईकडून तुझा वृत्तांत समजल्यापासून, तुझ्या भेटीची मला हुरहुर लागली होती. 'मोह' काळोखा सारखा असतो! मोहावेशाने शिव, जगन्मोहिनी रूपी विष्णूच्या मागे लागले. शिव व विष्णूच्या तेजाचे मीलन होऊन, तुझा अवतार झाला आहे. म्हणून तुला असे काळे रूप प्राप्त झाले होते. खरं पाहता, तुझ्या सारखा 'दिव्य-मंगल-सुंदर' स्वामी दुसरा कुणी नाही! शबर लोक, तुझी मोठ्या श्रद्धेने उपासना करतात. एकदा तू त्यांना दर्शन दे!"

बालरूपधारी विघ्नेश्वर, परत शबरांजवळ आला. व त्यांना म्हणाला - "तुम्ही आपल्या स्वामीसमोर गुडघे टेकून 'स्वामी! आम्ही तुला शरण आलो आहोत!' असे एका सुरात म्हणा; म्हणजे स्वामी तुम्हाला दर्शन देतील. जेव्हां जेव्हां तुम्ही त्याला साद घालाल, तेव्हां तेव्हां, तो तुम्हाला दर्शन देईल! तुम्ही घर बांधा, शेती करा, सुखाने मानवासारखे जगा! तुमच्या 'स्वामीची' कृपा तुमच्यावर अखंडित राहील!" असे म्हणून बालरूपधारी विघ्नेश्वर अंतर्धान पावला. शबरांना मोठा अचंबा वाटला. ते बालकाने दाखविलेल्या देव मूर्तीसमोर आले. भक्तीभावाने त्यांनी आपल्या स्वामीला हांक मारली. स्वामीने त्यांना दर्शन दिले.

मंदहास्य करीत, त्यांना अभय देऊन स्वामी अदृश्य झाले.

दरवर्षी मार्गशीर्ष महिन्यात, शबर केळीच्या खांबांचा मण्डप बनवून, कोमल लता-फुलांनी त्याला सजवून स्वामीची पूजा करुं लागले. बळी देणे बंद करून, नियमित उपासना करुं लागले. हळूं हळूं शबर सुसंस्कृत झाले. मानवतेचे पुजारी बनले. स्वामींनी त्यांना ज्या पर्वतावर दर्शन दिले होते, तिथे त्यांनी शिल्पें कोरून सुंदर मंदीर उभारले. संगीत, नृत्य व काव्याने स्वामीची आराधना करुं लागले. कुठल्याही मानवजातीने त्यांना गौरवावे, इतके ते शबर सुसंस्कृत झाले.

'आपला स्वामीच, बालरूपांत येऊन, आपल्याला जागे करून गेला' असा त्यांचा विश्वास होता. ही सारी किमया गणपतीची असल्याचे, त्यांना माहीत नव्हते! गणपतीने स्वतःला पडद्याआड ठेवून, 'आपल्या भक्तांची अपार श्रद्धा आपल्यावर जडवली' याची जाणीव भैरवाला पदोपदी होत असे. त्याने जर स्वतःचे रूप प्रगट केले असते, तर हे शबर, केव्हांचेच आपल्याला विसरले असते! असेही भैरवाच्या मनांत यायचे. कैलासाला जाऊन, विघ्नेश्वर व कुमार (कार्तिक) स्वामीबरोबर राहून, भ्रातृप्रेमाचा आनंद उपभोगावा असे कुतुहल भैरवस्वामीच्या मनांत वाढूं लागले.

शबरांना जागे करून, विघ्नेश्वर मूषकवाहनावरुन आकाशमार्गाने उत्तरेकडे जात असता डोंगराच्या पायथ्याशी घनदाट झाडं असल्याचे, परंतु सगळी जमीन ओसाड व

निरुपयोगी पडून असल्याचे, गणपतीच्या लक्षांत आले. पाण्याच्या अभावी जमिनीला मोठ्याल्या भेगा पडल्या होत्या. पाण्याने भरुन दुथडी वहाणाऱ्या नद्या असत्या, तर ही सारी जमीन सस्य-श्यामला झाली असती. लोक, पावसावर विसंबून, आभाळाकडे टक लावून बसले होते.

"गंगेसारखी एखादी नदी, ज्या प्रांतात वहाते, तिथले लोक किती भाग्यवान असतात! पूर्ण गंगा जरी दुर्मिळ असली तरी, तिचा एखादा फाटा जरी इकडे वाहिला, तरी आम्ही धन्य होऊं! देव आम्हाला कां नाही पावत? तेहतीस कोटी देव आहेत म्हणे! त्या पैकी, एकाचीही कृपा-दृष्टी, आम्हा पामरांकडे वळूं नये?" सामान्य माणसांचे, असे बोलणे विघ्नेश्वराच्या कानी आले. ते शब्द त्याच्या डोक्यांत घुमूं लागले.

इकडे पश्चिमेकडे, उंच उंच पर्वतरांगा आहेत. पूर्वेकडे छोट्या छोट्या टेकड्यांनी सुशोभित पृथ्वी, पूर्वी सागरापर्यंत पसरली आहे. आणि इकडे हे असंख्य लोक, पशु-पक्ष्यांची शिकार करीत, रानटी जीवन कंठीत आहेत! जे थोडेबहुत शेती करुन जगतात, त्यांना असंख्य यातनांना तोंड द्यावे लागत आहे. असंख्य लोक, जिवावर उदार होऊन, समुद्रांत मासे धरण्यासाठी जात असलेले विनायकाला दिसले.

उत्तरेकडील जमिनीशी, इथली तुलना करुन, गणेशाला फार दुःख झाले. हिमवंताच्या पायथ्याशी, सर्वत्र असंख्य सुंदर जल-प्रपात, रमणीय सरोवरे व नद्या-उप-नद्यांनी, प्रकृती किती शोभायमान झालेली आहे! तर इकडे या पश्चिमी पर्वतरांगा, बुजगावण्यासारख्या, अगदीच निर्जीव वाटत आहेत!

त्या पर्वत रांगांमध्ये, सह्याद्रीच्या जवळच्या एका घाटीत कोळशाच्या ढिगांत जसा हिरा चमकावा, तसा गौतम ऋषींचा आश्रम मोठा विलोभनीय दिसत होता. कांहीतरी सुचल्यासारखे, विघ्नेश्वराने डोके हलविले. मूषकाला वेग वाढवायची आज्ञा देऊन, दक्षिण व विंध्याचल ओलांडून तो उत्तर दिशेला पोचला. उत्तरेकडची जमीन त्याला नवी-अनोळखी वाटूं लागली.

जवळ जाऊन पाहिले, तर कांही समजेनासे, सुचेनासे झाले.

रामपुरचे स्थळ

मोठ्या बाजारांत रंगनाथचे कापडाचे दुकान आहे. दुकान बंद करुन जेव्हां तो घरी परतला तेव्हां त्याची बायको सरलाने हंसत त्याचे स्वागत केले. चार दिवसांपूर्वी ती आपल्या मोठ्या भावाकडे त्याच्या मुलाच्या वाढदिवसाला माहेरी गेली होती. आणि आज दुपारीच परत आली होती.

जेवायला वाढल्यानंतर सरला आपल्या नवऱ्याला, रंगनाथला म्हणाली, "माझ्या भावाने आपल्या मुलासाठी एक चांगलं स्थळ सुचविले आहे. एक लाखाहून जास्त हुंडा देतील. पण मुलगी काळी आहे. असली म्हणून काय झालं. तिच्या रंगाशी दिसण्याशी आपल्याला काय करायचंय?"

"याचा अर्थ जी काळी असते ती काय सुंदर असूं शकत नाही कां? तुझीच गोष्ट घेना." सरला हंसून कांही म्हणणार एवढ्यात रंगनाथ पुन्हा बोलला. "मी जे काय सांगतो ते पहिले ऐक. काल रामपुरहून राजेश्वर नांवाचा एक माणूस आलाय. आपल्या मुलाने त्याच्या मुलीला कुणाच्यातरी लग्नात पाहिले आणि त्याला ती खूप आवडली आहे. राजेश्वरचं म्हणणं आहे की आपण एकदा तिला बघितलं तर फार बरं होईल."

सरला आपल्या नवऱ्याकडे पहातंच राहिली. त्यांचा मुलगा शहरात चांगल्या नोकरीवर आहे आणि त्याला जर अगोदरच मुलगी सुंदर वाटली, आवडली तर कुठलें आईबाप चांगला दणदणीत हुंडा देतील.

तुम्ही एकटेच जाऊन मुलगी बघून या. ते लोक जर कमितकमी एक लाखभर हुंडा द्यायला तयार असतील तर मी मुलगी पाहीन." ताटातंच हात धुवत सरला म्हणाली.

चार दिवसांनी रंगनाथ रामपुरला गेला. त्याने मुलीला बघितलं. मुलगी खरोखरच सुशील आणि

सुंदर होती. लोक पण चांगले होते. पण जेव्हां त्याला समजले की वडील हुंडा देऊं शकणार नाहीत तेव्हां त्याने आपला हेतू स्पष्टपणे सांगितला. तो म्हणाला, "आम्हाला कमितकमी एक लाख रुपये हुंडा पाहिजे. आपण लोक आमच्या तोडीचे दिसत नाही. आपण एखादं दुसरं स्थळ पाहाण्यातच आपलं भल आहे." एवढं बोलून तो तेथून निघाला.

परंतु घरी परतण्यासाठी त्याला तिथे वहान मिळेना. त्याने विचार केला "चला जरा पुढे जाऊन गाडी मिळते कां ते पाहू या." चालता चालता अंधार पडला. पाऊस पण पडूं लागला. तोपर्यन्त रंगनाथ गावाच्या वेशीजवळ पोचला होता. तिथे त्याने एक जुनं कौलारु घर पाहिलं. तेव्हां त्याला वाटलं पाउस थांबेपर्यन्त इथेच राहावे. त्याने तिकडे जाऊन दरवाजा खटखटंवला. हळूहळू दरवाजा उघडला.

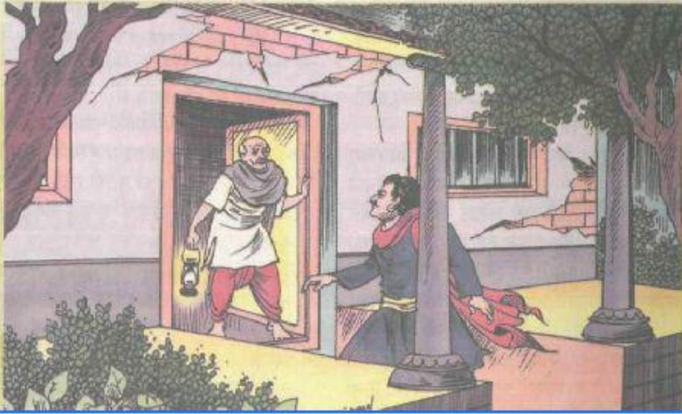
त्याने पाहिले की दरवाजात एक पांढरी स्वच्छ लांब दाढी असलेला कृश म्हातारा उभा आहे.

"पाऊस कांही कमी होण्याची लक्षणे दिसंत नाहीत उलटा जोर आणखी वाढेलंच असं वाटतंय. आपल्या घरी आज रात्रीपुरता आश्रय मिळेल कां?" चाचरंत रंगनाथने त्या वृद्धाला विचारलें.

"आश्रय देऊं शकतो पण भोजन देऊं शकणार नाही. या घरात कोणी बाईमाणूस नाहीये." त्याला आत नेतानेता तो वृद्ध म्हणाला.

वृद्धाने मधल्या खोलीत दोन चटया अंथरल्या. "माझ नांव भूषण आहे. आपलं नांव? गांवात कसकाय येणं केलं?"

चटईवर आडवं होत रंगनाथ म्हणाला "मी सीतापुरचा आहे. रामपुरला जाऊन आलो. तुम्ही अनुभवी दिसता म्हणून तुमच्यापासून मी काही लपवुन ठेवूं इच्छित नाही. आपल्याला सर्व सांगावं

असं मला वाटतं." मग त्याने सर्व हकिगत सांगत म्हटलं मी त्या मुलीच्या वडिलांना साफ सांगून आलोय की कुठलंतरी दुसरं स्थळ पाहा." डोक्याखालची उशी ठीक करत तो म्हणाला.

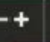
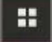
"पण तुम्ही तर म्हणत होता की तुमच्या मुलाला मुलगी आवडली आहे." भूषण पण चटईवर झोपत म्हणाला.

"म्हणून काय झालं? मुलीचे वडील हुंडा देऊं शकत नाहीत. तर आम्ही तरी काय करणार." मोठ्यांदा हंसत रंगनाथ म्हणाला.

भूषण थोडा वेळ गप्प राहिला आणि नंतर म्हणाला, "तुम्हाला माहित आहे की या वयांत देखील मी असा अनाथासारखा कां जगतो आहे?" रंगनाथने नकारार्थी मान हलवली.

"माझ्या मुलानं हुंडा घेतला म्हणून." भूषण म्हणाला. "पण असं कसं झालं?" रंगनाथने

"तर ऐका आता. मी हट्टाने आपल्या मुलाच्या लग्नात हुंडा घेतला. त्यामुळे माझ्या सुनेच्या वडिलांना आपल्या पूर्वजांपासून असलेले घर विकावे लागले. मग त्यांच्या कुटुंबाला तरतऱ्हेच्या अडचणींना तोंड द्यावे लागले. यामुळे माझ्या सुनेचा माझ्यावर फार राग होता. ती मला वेळोवेळी शिव्याशाप देऊं लागली, सारखी त्रास देऊं लागली. माझ्याशी ती अगदी कठोरपणे वागत असे. आणि माझा मुलगा, तो तर तिच्या पूर्ण आहारी गेला होता. ती जसं म्हणेल तसं तो वागतं असे. तो माझं कांही ऐकतंच नसे माझ्या दुर्दशेचा कांही विचारंच करत नसे. माझी बायको मेल्यानंतर तर माझी स्थिती अजुनच वाईट झाली. ती मला एखाद्या किड्यामकोड्या सारखे तुच्छ लेखंत असे. हे मला सहन झाले नाही आणि माझ्या नातेवाईकाच्या जुन्या घरांत मी राहूं लागलो. स्वयंपाक करून

नसली तर विचारपूस करणारे देखील कोणी नाही. एकदम अनाथ झालो आहे. एकटा कसेतरी दिवस काढतो आहे.'' असं म्हणून त्याने तोंडावर चादर ओढून घेतली.

हे ऐकून रंगनाथ देखील गोंधळून गेला. त्याच्या तोंडून एक शब्द सुद्धा बाहेर पडला नाही. मध्यरात्री केव्हांतरी त्याला झोप लागली. सकाळी उठला तेव्हां भूषण तिथे नव्हता. रंगनाथ घरातून बाहेर पडला. समोर एक म्हातारी बाई बाभळीच्या झाडाची फळे तोडून बकऱ्यांना खायला घालंत होती. तिने रंगनाथला विचारले ''आपण कोण? पूर्ण रात्र त्या घरांतच काढली? एवढे धाडस?''

रंगनाथला ही म्हातारी बाई काय बोलते आहे हेच कळेना. तो म्हणाला ''काय करणार. जोरांत पाऊस पडंत होता. त्यामुळे त्या घरांत राहावेच लागले. पण तिथला पांढरी दाढीवाला म्हातारा कुठे गेला तुम्हाला माहित आहे कां?''

हे ऐकताच म्हातारीच्या हातातली वेताची छडी खाली पडली. आणि ती आश्चर्याने म्हणाली ''म्हणजे गावातल्या लोकांचे बोलणे खरं दिसतय. ते म्हणतात हुंड्यासाठी वेडा झालेला भूषण भूत झालाय आणि तो इथेच कुठेतरी राहातो.

त्याने हुंड्यासाठी सुनेला खूप त्रास दिला. तिच्या कुटुंबाचे वाटोळे झाले. म्हणून तिने पण याचा बदला घ्यायची शपथ घेतली. आणि त्याला खूप छळले. इतके कीं एक दिवस त्याला घराबाहेर काढले. निरुपायाने भूषण या घरांत राहिला आणि खूप हाल सहन करंत शेवटी वर्षाच्या आतंच मेला.''

रंगनाथचा आपल्या कानावर विश्वासंच बसत नव्हता. एक रात्र त्याने भुताबरोबर घालवली या विचारानेच त्याचे हातपाय कापूं लागले. या सत्याने त्याला जागं केलं. त्या क्षणी त्याने एक निर्णय घेतला. तिथून जाणाऱ्या भाड्याच्या गाडीत बसून गेला.

थोड्यावेळाने भूषण झाडांमागून बाहेर आला. आणि म्हातारीला म्हणाला, ''ताई, मी जसं सांगितलं तसंच तुम्ही केलं. मी सांगितलेल्या गोष्टी तुम्ही जशाच्या तशा बोललांत. तुम्ही एक पुण्यकर्म केलं. नाहीतर हुंड्याच्या पाठीमागे लागून तो पण माझ्या सारखा वाईट परिस्थितीत सापडेल.''

''मी पुण्यकर्म केलं? ते कसं? तुम्हाला काय माहिती की त्याचे हुंड्याचे वेड गेले आहे.'' म्हातारी म्हणाली. ''तुम्ही बघितलं नाही कां? की तो भाड्याची गाडी वळवून रामपुरच्या दिशेने जात आहे.'' भूषण आनंदात म्हणाला.

ज्ञानी, अज्ञानी, मूर्ख

पंडीत शिवानंद आपल्या गुरुकुलात् शिष्य-वर्गाला शास्त्र-विद्या तर शिकवतच पण त्याच-बरोबर वास्तविक ज्ञानाचे शिक्षणही देत असत. त्यांचा दृढ विश्वास होता की शास्त्र-विद्यांचा कितीही गहन अभ्यास केला तरी जीवनात येणाऱ्या संकटाना तोंड देण्यासाठी वास्तविक ज्ञान असणे अत्यंत आवश्यक आहे. आणि ते असले तरच जीवनात शांती प्राप्त करता येते.

एक दिवस ते पहाटेच आपल्या तीन शिष्यांना घेऊन जंगलात गेले. तिथून त्यांना देशी औषधांसाठी जंगली वनस्पतींचा पाला, मूळे इ. आणायची होती. त्या तीन शिष्यांपैकी दोघे नवीनच गुरुकुलमध्ये दाखल झाले होते.

शिवानंद स्वामींच्या मागोमाग येत असलेल्या

एका आठवड्यापूर्वी मी आपल्याला विचारले होते की ज्ञानी, अज्ञानी व मूर्ख यात काय फरक आहे? तेव्हां आपण मला योग्य वेळ आल्यानंतर सांगेन असे म्हटले होते.''

शिवानंद स्वामी गप्प राहिले. त्यांनी काहीच उत्तर दिले नाही. त्या तीन शिष्यात जो जुना होता तो नव्या शिष्यावर जरा नाराज होत म्हणाला, ''गुरुजींना माहित नाही का कधी आणि केव्हां तुझ्या प्रश्नाचे उत्तर द्यावे ते? तू हे विचारून चूक केलीस. यापुढे अशी चूक होणार नाही याची काळजी घे.''

परंतु दुसरा जो नवीन शिष्य होता, तो विरोध करत म्हणाला, ''गुरुजी अनेक विषयांवर चर्चा करतात. आपल्याला विविध ज्ञान ते देत असतात.

होतात व त्या दूर करण्यासाठी आपण प्रश्न विचारतो. कदाचित् ते आपले प्रश्न विसरण्याची शक्यता असू शकते. अशावेळी आपल्या शंकेचे निरसन करण्यासाठी त्यांना आठवण केली तर तो अपराध कसा असू शकेल?"

शिवानंद स्वामी जीवनातल्या बिकट समस्यांना तोंड कसे द्यावे याचा खुलासा करताना जीवनातल्या प्रत्यक्ष उदाहरणांचाच आधार घेत असत. कारण त्यांचा दृढ विश्वास होता की त्यामुळे शिष्य जीवनाची वास्तविकता जाणतील व त्यातून स्वतःचा अनुभव घेतील.

गुरू-शिष्यांनी औषधी मूळे, पाला सर्व एकत्र करून होईपर्यंत दुपार झाली. थोडासा आराम करण्यासाठी ते एका डेरेदार झाडाखाली येऊन बसले.

त्याचवेळी जवळच्या आणखी एका वृक्षाखाली विश्रांती घे[illegible] खांद्यावर मोठमोठ्या जड पिशव्या होत्या. ते तिघेही तरूण होते. तिघांनीही पिशव्या खाली ठेवल्या व आजूबाजूला सर्वत्र पाहिले. त्यातल्या एकाने जवळच असलेल्या झाडाजवळ एक बिळ पाहिले व घाबरत म्हणाला, "ते बिळ पाहिलेत का? आपण तर आता इतके थकलो आहोत की पाठ जमिनीला लागली की आपण गाढ झोपी जाणार. पण जर का त्या बिळातून साप आला व आपल्याला डसला तर?"

"आपण तिघेही इथेच विश्रांती घेऊ या. साप आलाच तर तिघांनी मिळून त्याला मारून टाकू." दुसरा प्रवासी पिशवीतून चादर काढून ती पसरवित म्हणाला.

त्यावर पहिला प्रवासी म्हणाला, "तू काहीही म्हण, मी नाही इकडे झोपणार. दुसरीकडे कुठेतरी जाऊ या, पण इकडे नको."

इतका वेळ गप्प असलेला तिसरा प्रवासी म्हणाला, "घाई करू नका. जंगलात धोका नसलेली जागा असूच शकत नाही. पण जिथे धोका कमी आहे अशी जागा आपल्याला निवडायला पाहिजे."

"म्हणजे सापाने डसणे हा धोका नाही असं तुला म्हणायचं आहे का?" पहिला प्रवासी थोड्याशा रागाने म्हणाला.

"माझ्या म्हणण्याचा अर्थ असा नाही, पण मला वाटतं की हे बिळ सापाचे नसावे." तिसरा प्रवासी त्याचे समाधान करत म्हणाला.

"अरे तू काय बोलतोस काय? समोर सापाचे बिळ दिसूनही ते तू सापाचे मानायला तयार नाहीस. हे अद्वैत तू कुणाकडून, केव्हां शिकलास?" त्याच्या रागाचा पारा चढतच होता.

[illegible] त म्हणाला, "अरे मित्रा, असा रागावू नकोस. आधी शांत हो. मी काय म्हणतो म्हणजे अशा प्रत्येक बिळात साप असतो असे नाही, हा माझा अनुभव आहे. हे बिळ अवश्य मुंग्यांचे असावे."

दुसऱ्या प्रवाश्याने त्यावर आश्चर्य प्रगट करत विचारले, "तू ठामपणे हे सापाचे बिळ नाही असे कसं म्हणतोस?"

"सांगू, ऐका तर. ते बिळ आहे, त्याच्याजवळच एक वृक्ष पण आहे आणि त्या वृक्षावर कितीतरी पक्षी राहातात, त्यांची घरटी त्याच्यावर आहेत, त्या घरट्यात त्यांची छोटी छोटी पिल्लं आहेत. निसर्गाच्या नियमाप्रमाणे प्रत्येक प्राणीमात्राला भय असते व तो आपली रक्षा करून घेत असतो, धोक्यापासून सुरक्षित जागेवर राहात असतो. सापाचं बिळ असतं तर पक्षी या वृक्षावर राहिले नसते व त्यांना पिल्लंपण झाली नसती." असे म्हणून चादर पसरून तिसरा प्रवासी आडवा झाला.

त्या तिघांचे बोलणे शिवानंद स्वामी व त्यांचे तिथे शिष्यही ऐकत होते. गुरूजींनी आपल्या नव्या शिष्याला विचारले, "त्या तिघात ज्ञानी, अज्ञानी व मूर्ख कोण सांगू शकतोस का?"

शिष्य नम्रपणे म्हणाला, "नाही गुरुजी, मला नाही समजलं." नंतर त्यांनी राहिलेल्या दोन शिष्यांनाही तोच प्रश्न विचारला. पण तेही सांगू शकले नाहीत.

तेव्हां शिवानंद स्वामी सविस्तर खुलासा करत म्हणाले, "साप आलाच तर तिघांनी मारून टाकू, असं म्हणणारा मूर्ख आहे. आपण झोपल्यावेळी साप आला व डसला तर? आपण विश्रांतीसाठी दुसरी जागा पाहू या, असं म्हणणारा अज्ञानी आहे. तो खरंच धोका आहे का हे समजून घ्यायलासुद्धा तयार नाही. आता तुम्हाला कळले असेल की ज्ञानी कोण? जवळपासच्या परिस्थितीचे अवलोकन करून धोका आहे की नाही हे आपल्या बुद्धीच्या बळावर विचार करून ठरवणारा तोच खरा ज्ञानी. धोक्याचा अंदाज घेणारा व तो टाळण्यास काय केले पाहिजे याचा निर्णय घेण्यास तोच समर्थ आहे. तुम्हीसुद्धा त्या ज्ञानी माणसाप्रमाणे शास्त्र-कलांबरोबर वास्तविक व व्यावहारिक ज्ञान प्राप्त करून घेतले तर तुमचे जीवन सुखदायी होईल. जीवनातले चढ-उतार, बिकट समस्या सुलभ होतील व जीवन आनंदमय होईल." शिवानंद स्वामींनी त्यांचे शंका निरसन केले.

स्वर्ग-प्राप्ती

एक माणूस होता. त्याने जीवनांतली सगळी सुखें व आनंद उपभोगले होते व शेवटी स्वर्ग मिळावा या विचाराने जंगलात जाऊन त्याने तपश्चर्या करायला सुरवात केली.

दुसरा एक माणूस जीवनापासून विरक्त होऊन तोही जंगलात येऊन पोहोचला. तिथे आधीपासूनच एक व्यक्ती तपश्चर्या करत असल्याचे त्याने पाहिले. तपश्चर्या करणाऱ्या माणसाला पाहून त्याला वाटले की याचीच आपण सेवा केली तर आपल्यालाही स्वर्गप्राप्ती करून घेता येईल. तेव्हां त्याने तपश्चर्या करणाऱ्या व्यक्तीला म्हटले, "आपण मला आपला शिष्य करून घ्याल कां?"

त्यावर तो तपश्चर्या करणारा माणूस म्हणाला, "मला कुणाच्याही सेवेची जरूर नाही, माझी एकाग्रता भंग करू नकोस." असे म्हणून डोळे बंद करून तो ध्यानस्थ झाला. दुसऱ्या माणसाला वाटले, "ह्या तपस्वीच्या तपांत विघ्न येणार नाही याची जरी मी काळजी घेतली तरी मला पुण्य मिळेल." असा विचार करून तोही डोळे मिटून तपश्चर्या करू लागला.

दुसरा माणूस तप करत असतानादेखील पहिल्या माणसाच्या तपश्चर्येत कसलाही भंग किंवा विघ्न येणार नाही याची काळजी घेत असे. जंगलात विविध पशुपक्षी कांही ना कांही तरी आवाज करत. त्यामुळे पहिल्या माणसाच्या तपश्चर्येत विघ्न येते असे समजून तो दुसरा माणूस त्या पशुपक्ष्यांना दगड मारून तिथून पिटाळून लावायचा. पण पहिला माणूस दुसऱ्याची कदर न करता आपल्याच तपश्चर्येत मग्न असे.

एक दिवस एक धोबी त्या जंगलात आला व त्याने त्या दोन्ही तपस्व्यांना पाहिले. तिथून जवळच असलेल्या तळ्यांत त्याने कपडे धुवायला सुरवात केली.

धोब्याच्या कपडे धुण्यामुळे दोन्ही तपस्व्यांच्या तपश्चर्येत बाधा आली. पहिल्या तपस्वीने डोळे उघडून धोब्याला पाहिले व मनांतल्या मनांत त्याच्यावर राग काढला, पण लगेच आपला विचार बदलून तो पुन्हा ध्यानस्थ झाला.

परंतु दुसरा तपस्वी एकदम क्रोधित होऊन धोब्याला रागवूं लागला, "अरे मूर्खा, तुला कांही अक्कल आहे की नाही? इकडे कपडे धुवून तू आमची तपश्चर्या भंग करतो आहेस, आत्ताच्या आत्ता चालता हो इथून."

"महाराज, तुमच्या तपश्चर्येने माझ्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह थोडाच होणार आहे? मला माझे काम करू द्या." असे धोब्याने उद्धटपणे उत्तर दिले व तो पुन्हां आपले काम करूं लागला. दुसरा तपस्वी रोज धोब्याबरोबर भांडण करायचा पण धोबी कांही ते तळे सोडून गेला नाही.

कांही काळानंतर धोब्याचे निधन झाले. दुसरा तपस्वीही त्यानंतर मृत्यू पावला. कांही दिवसानंतर पहिल्या तपस्व्याचाही देहांत झाला व तो स्वर्गात जात असताना दुसरा तपस्वी नरकांत घोर यातना सहन करताना त्यांना पाहिले. तेव्हां दुसऱ्या तपस्वी पहिल्याला म्हणाला, "महाराज, मलाही आपल्या-बरोबर स्वर्गात कां नाही नेत? मी आपली कितीतरी सेवा केली आहे." जेव्हां पहिला तपस्वी स्वर्गात पोहोचला तेव्हां धोबी तिथे स्वर्गसुख अनुभवत असलेला त्याने पाहिले. ते पाहून आश्चर्यचकित झालेल्या तपस्वीने आपल्याबरोबर असलेल्या देवदूताला विचारले, "माझ्याबरोबर तपस्या करणारा नरकांत आणि आमच्या तपांत बाधा आणणारा धोबी इथे स्वर्गात; हे असे कसे झाले?"

त्यावर देवदूत म्हणाला, "ह्या धोब्याने तुमची तपश्चर्या लवकर सफल होण्यास मदत केली आहे, कपडे धुताना होणाऱ्या आवाजामुळे तुम्ही तुमचे चित्त अधिक एकाग्र करू शकलां. ह्या धोब्याने कुठलेही पाप केलेले नाही. उलट प्रामाणिकपणे व खूप परिश्रम करून आपल्या कुटुंबाचे पालन-पोषण केले आहे, आपले कर्तव्य केले आहे. त्यामुळेच त्याला स्वर्ग-प्राप्ती झाली. पण तुझ्या सहयोग्याने तपश्चर्या केलीच नाही, त्याचे मन अति चंचल होते. तुमच्या तपांत विघ्न येऊ नये म्हणून तो पशुपक्ष्यांना पिटाळायचा व धोब्याबरोबर भांडण करायचा. त्याने आपल्या मनावर कधी संयम ठेवला नाही, एकाग्रता वाढवली नाही. इच्छा आकांक्षा काबूत ठेवल्या नाहीत. म्हणून त्याला स्वर्गप्राप्ती झाली नाही. ईश्वरावर तो आपले मन स्थिर करू शकत नव्हता, म्हणून त्याला नरक मिळाला."

